یاش توركستان

توركستاننك ملی قورتولوشی اوچون كوره‌شوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی ییلننك ده‌قابر-نده‌ن چیقا باشلاغان	ایول (تموز) 1935 (1354 هجری)	سان 68

بو ساندا:

1 — بولشه‌ویك یالغان وه بهتانلاری — باش مقاله

2 — بیلچراق بهتان وه یالغانلارغا قارشی — چوقای اوغلی مصطفی

3 — بولشه‌ویكله‌ر تاریخی حقیقتنی سیومه‌یدرله‌ر — یاش توركستانلی

4 — توركستاندا ملی ادبیات وه ادیبله‌ر فاجعه‌سی — طاهر

5 — توركستان حقندا فرانسز تیلنده بر مقاله — م.چ.

6 — بین‌الملل وضعیت: I — ایتالیا-حبشستان؛
II — اینگلته‌ره-فرانسا-ایتالیا برله‌شیك جبهه‌سی وه
اینگلته‌ره-آلمانیا آكلاشماسی؛ III — یاپونیا-ختای آراسی؛
IV — روسیه ایله چه‌خو-سوواقیاننك «عرقی باغلانیشی» — م.

7 — نذیر توره‌قولف «جنگاور خداسزلار باشلوغی»

8 — توركستان خبرله‌ری

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

قيزيل تيلماچلار ـــ مجموعەمزنڭ 66نچى ساندا «بولشەويك تيلماچلاري» باشلقلى مقالەدە ستالين‌نڭ «لەنينيزم مسئلەلەرى» آتلى كتابينڭ اوزبيكچەگە ترجمە ايتيليب‌دە ايشدەن چيقاريليب تاشلانغانلغى حقندا يازيلغان ايدى. قيزيل تيلماچلارنڭ آيانچ وە كولونچ حركتلەرندەن توغجان اوغلى عباس قازاغستان غازيتالارندا («قازاغستانسكايا پراودا» 35 .4 .21، «سوسيالدى قازاغستان» 35 .4 .20) يازيب اوتدى. توغجان اوغلى عباس‌نڭ يازيشيغا كورە ستالين‌نڭ «لەنينيزم مسئلەلەرى» 1932نچى يىلى قازاقچاغا ترجمە ايتليب، ترجمەنڭ يارامالسلغى بيلينگەچ منع ايتلگەن ايكەن. ايندى ستالين‌نڭ 17نچى فرقە قورولتايندا سويلەگەن نطقى هەم شو قضاغا اوچراب قالغان. بو مناسبتلە توغجان اوغلى عباس قازاغستاندا تيل وە ترجمە مسئلەلەرى حقندا تورلوچە فكرلەر بيلديريب، بولشەويك استادلارنڭ اثرلەرينى، بالخاصە لەنين وە ستالين اثرلەرينى حكومت رئيسى عيسى اوغلى اوراز، معارف قوميسارى جورگەن اوغلى تيمر باى، سانجار اسفنديار كيبى بويوكلەر طرفدان ترجمە ايتليشينى تكليف ايتەدر... توغجان اوغلينڭ بو تكليفينڭ حقيقى معناسى برچە شوندان عبارتدر: وقتيلە قازاغستان باش غازيتالارينڭ باش محررليگندەن يوقاريدا آتلارى يازيلمش بولشەويكلەر اينتريغاسى نتيجەسندە توشورولگەن توغجان اوغلى ايندى اولارنى «تيلماچ» حاليغا توشوروب اوچ آلماقچيدر. باشقالارى حقندا او قادار معلوماتيمز يوقلغندان هيچ نەرسە آيتالماساقدا سانجار اسفنديارنڭ، لەنين ايلە ستالين‌نڭ مهم اثرلەرى بر تاماندا قالا بارسين، حتى اوز سويلەديگى روسچا نطقلارنى قازاقچاغا باشقالارغا آڭلاشيلارلق قيليب ترجمە ايتە آلمايتورغانى توغجان اوغليغا هەم معلوم بولسا كيرەك.

✶

باشقارمادان: يراق شرقدا ياشاوچى ايديل-اورال تورك-تاتار مسلمانلارينڭ موقدين‌دەكى دينى-ملى مركزينە: 35 .6 .14 تاريخلى يازيڭز ايلە برگە يوللانغان آدرەسلەر ليستەسى وقتندا ايريشدى. تيلەكلەرڭزگە سيوينچلە رعايە ايتلير.

بولشەويك يالغان وە بهتانلارى

توركستاندا روس پرولەتارى ديكتاتورليغى كوزيدە بر «ديو» بولوب كورونوب، هەر زمان اونى قورقوتوب، راحتينى قاچيريب ياتقان بر نەرسە بولسا، اودا جديدچيلەر وە آلاش اورداچيلاردر. روس بولشەويكلەرى اينديگەچە اولارنى نيچە دفعە كومديلەر، اولارنڭ جنازەسى اطرافندا اوز «موفقيتلەرى» بايرامينى اوتكەزديلەر. فقط هەر دفعەسندە بو طنطنەلى بايراملار اوتكەزيليب بولار-بولماس خلق ذهننده جديدچيلك، آلاش-اورداچيلق فكرينك، جديدچى وە آلاش-اورداچيلار خاطرەسينك ياشاب تورغانينا شاهد بولديلار. عينى زماندا موسقوادان كيترديكلەرى مفكورەنڭ افلاس، توركستاندا حرامدان توقفان اوز حاكميتلەرى نيگيزينڭ چوروكلگى، ايمپەرياليزم سرايلارينڭ ليقيللاب تورغانينى كورديلەر. بو فجاعتلارينى ياشيرماق ايستەگەن موسقوالى نيرەنگبازلار يەگيدەن جديدچى، آلاش اورداچيلارغا قاراتيب يالغانلار، تهمتلەر ياغديريب هجوم ايتە باشلاديلار. اولارنى يەگيدەن عيبلەب، محكوم ايتب، يەگيدەن أولدورديلەر.

حقيقتغا قارشى هجوم، يالغان، تهمت كبى اوزلەرينڭ اولدەن بەرى سەوديكلەرى قورالنى موسقوا بولشەويكلەرى، بو سوڭ زمان «بين‌الملل انقلاب» سياستينى موقتاً كوزدەن اوزاقلاشتريب «ساويت پاتريئوتيزمى» يوليغا توشكەندەنبەرلى، ينەدە آرتغراق قوللانيب كيلمەكدەدرلەر. بو «ساويت پاتريئوتيزمى» وە اونڭ بزنڭ قاراشيمزچا توركستاندا توغدوراجاغى قارشى حركت حقندا مجموعەمزنڭ ماى ساندا يازيب اوتكەن ايديك. بوتون توركستاندا توركستان ملى پاتريئوتيزمى تولقونينك كوچەيب كيتكەنى اوزى بزنك بو قاراشيمزدا نە درجەدە حقلى بولغانمزنى كورسەتدى.

بوندان باشقاچا بولادا آلماس ايدى. ستالين‌نڭ بر وقتلار «بين‌الملل انقلاب املينى يوقاتو ملتچيلك تهلكەسنە وە بوزولوشغا سوروكلەى

در»(*) دیگەنیدە حقلی بولوب چیقدی. مەنە بز ایمدی هیچ بر زمان صمیمی بولماغان موسقوا بولشەویکلەری «بین‌المللچیلگی»نگ بوزولوب حقیقی روس ملتچیلگنە آیلانووی قارشیسندا تورامز. بوندای بوزولوب یولینی آلماشتروچیلارنگ بو آلماشینو زمانینا قادار اوز ایشلەدیکلەرینی ضررلی تاپیب، اوندان قاچدیقلاری طبیعی بر نەرسەدر. حتی بو طبیعت قانونلارینگ بریدر. ساختەکار، ایکی یوزلو بین‌الملل موسقوا ایمپەریا- لیزمیدە بو طبیعت قانونی حکمندەن قاچیب قورتولا آلمادی. بولشە- ویکلەر یاقین‌غنا زماندا اوزلەری طرفدان ایشلەنیب، تورکستان حقندا ابدی «ساویت حقیقتی» دیب تانیلغان اوز ایشلەریگە قارشی کورەشە باشلادیلار. بو حقدا سوگسز مثاللار کیترو ممکندر. مەنە اولاردان بر نیچەسی: بولشەویك سافاروفنگ ساویت نشریات أدارەسی طرفدان چیقاریلغان تورکستان حقنداغی اثری، اونگ فرقە قونغرەلەرندە تور- کستان حقندا سویلەدیکی وە لەنین، ستالین طرفدان توغرو تاپیلغان، قونغرە قرارلارینا اساس بولغان معروضەلاری (مثلا 10نچی فرقە قونغرە- سندە) بوتونیسی بوکون «عکس‌الانقلابچیلق ادبیاتی» دیب آتالیب منع ایتیلگەن. چونکە سافاروفنگ بو یازیلارندا بر سورو بولشەویك یالغان- لاری وە تورکستان ملی حرکتینە آتیلغان بهتانلاریلە برابر 1917/21نچی ییللاردا تورکستانداغی ساویت حکومتی حرکتلەرینگ حقیقی یوزینی آچیب بیرە بیلەتورغان حقیقتلار هەم اوچراتیلار ایدی.

باشقا تورکستاندا رسمی ساویت انقلابی تاریخچیلاری، او جملەدەن سافاروفنگ «یاگلیشلقلارینی» توزەتوگە مأمور ایتیلگەن گولوزونگ اثرلەریدە عینی عاقبتە اوچراب تورادر. «پراودا ووستوکا» وە «قیزیل اوزبیکستان»دان توتمش بوتون ساویت غازیتالاری سوك بر نیچە ییل ایچندە گولوزونك کتابی ایلە ماقتانیب تویالماغانلار ایدی. اونگ تورکستان ملی حرکتینك تورلو مسئلەلەریگەدائر مقالەلەری انقلابی سەزیش وە مارقس-

(*) 25 .6 .9 تاریخندە موسقوادا سوەردلوف دارالفنونندە سویلەنگەن ستالین نطقیغا («لەنینیزم مسئلەلەری» 9نچی طبعی 153نچی بیت) قارالسین.

چا تحلیل ایتشنك أڭ یوکسەك اثرلەری دیب کورسەتیلیب باسیلیب کیلدی. گولوزونك طلبیلە سافاروف یازیلاری‌غنا ایمەس، أولوب کیتکەن آقا- دەمیك بارتولد، بوکون یاشاب تورغان، بولشەویزان آقادەمیك سامویلو- ویچ(*)نگ علمی یازیلاری‌دا ساتیش وە قوللانیشدان چیقاریلدی ایدی. گولوزو، نوائی، مخدوم قلی وە باشقالار کبی تورکستان ملی ادبیاتی قلاسیکەرلەرینی تیکشتروگە قارشی حرکتنی باشلاب چیققان بر کشیدر. مەنە ایمدی شو گولوزودا عیبلیلەر قاتارینا کیریب قالدی. اونگ عیبی تورکستان ملتچیلەرینە ساویت حکومتینی قانیقترارلق درجەدە بهتانلار آتا آلماغاندا، بوتون ساویت حتی چارلق روسیەسی حکومتی رذالتلەرینی تورکستان ملتچیلەری بوینینا یوکلەتمەگەنلگندەدر. تورکستاندا ساویت روسیە حکومتی طرفدان اوتکەزیلگەن مشهور یر اصلاحاتی اوستندە وە باسماچیلق مسئلەسی اطرافندا یازیلغان بوتون اثرلەردە تەسکەریچی ادبیات قاتاریغا کیریب قالدی. بوکونکی قازاغستان دائرەسندە سوڭ ایکی ییل ایچندە چیقاریلغان اثرلەرنگ دیەرلك بوتونیسی شو تەسکەریچی ادبیات قاتاریغا کیرگیزیلدی. مثلا 1934نچی ییلی آلما-آتادا چیققان «یدی سودا برنچی ساویت آدیملاری» اسملی براینین وە شافیرو دیگەن کشیلەرنگ اثری، عینی یازیچیلارنگ بو ییل باشندا چیققان «آلاش-اوردا تاریخنە دائر» اسملی اثر وە باشقا بر قانچا ایکنچی درجەدە اهمیتلی یازیلاردا شو تەسکەریچیلك ادبیاتی قاتارینا کیریب قالغان. «قازاغستان خلق خو- جالیغی» اسملی رسمی مجموعەنگ ساویت قازاغستانینگ 14نچی ییلینا آتالیب چیقاریلغان 1934نچی ییل اوکتابر سانی‌دا تەسکەریچی سانالیب قالغاندان سوڭ تاغین نیمە دیمەك ممکن؟ بولارنك بوتونیسی یالغز ایچندە تورکستان ملتچیلگی وە اونگ یولباشچیلارینا یەگی اوزگەریلگەن بولشەویك «آنا چیزیغی»نگ طلب ایتدیگی درجەدە تهمت، بهتان تاپیلماغانی اوچون بو عاقبتە اوچراب تورادر.

(*) سامویلوویچ‌نك مشهور تورکستان شاعری مخدوم قلی‌نگ «جنگ نامە»سی حقنداغی تیکشرمەسی موضوع بحثدر.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمقى ئەسەر، قوليازمىلار ئامبىرى

بويلەلكلە توركستاندا ايكى تولقوننڭ توقناشووينى كورەمز. برى قيزيل موسقوا ايمپەرياليزمينه قارشى يورومەكدە بولغان توركستان ملى پاتريئوتيزمى تولقونى بولسا، ايكنچيسى توركستان ملى حركتينى، اونڭ يولباشچيلارينى، خوقند وە آلاش-اوردا حكومتلەرى اعضالارينى قارالاماق اوزرە قيزيل موسقوا ايمپەرياليزمى طرفدان چيقاريلغان يالغان بهتان وە حقيقتغا قارشى كورەش تولقونيدر.

موسقوا بولشەويكلەرينك جديدچيلەر وە آلاش-اورداچيلارغا قارشى بو يەگى چيقيشنداغى قهار منطق اساسينى كورمەى، كورسەتمەى اوتوب بولمايدى. ايسكى جديدچيلك وە آلاش بوكونكى اوسوب كيلە ياتقان يەگى توركستان ملى مفكورەسى طلبلەرينى تولدورا آلمايدر. بونى آچيق سويلەش وە اوندان كيرەكلى نتيجەنى چيقاريش كيرەك بولادر. فقط* شونى‌دا ئەيتش وە بيليش كيرەك، كە جديدچيلك وە آلاش، بوتون نقصانلارينا قاراماسدان، موسقوا ايدەئولوژيسنه قارشى ملى كورەش نيگيزى، قايناغى بولا بيلدى. مەنە اولارنڭ نيچين يەگى باشلانغان بولشەويك هجوملەرينڭ‌دە هدفى بولغانينڭ سببى بودر. اولارغا قاراتيب آتيب بولشەويكلەر ساويت دورندە، ساويت مكتبلەرندە يتيشمەكدە بولغان ياش توركستان ملتچيلەرينى سوپورمەكدەلەر.

توركستان ملى حركتى اوستنه دوشمان طرفدان آچيلغان هجوم آتشينڭ شدتندەن، وجدانسزچاسينا يوروتديگى بهتان، يالغانلارنڭ چيكسزلگندەن توركستان ملتچيلگندەكى مقاومت كوچى وە دوشمان مفكورەسينك افلاسى حقندا ياڭليشلقسز نتيجە چيقارو ممكندر.

بز بونى تثبيت ايتە بيلگەنمز اوچون كوب قووانامز. فقط بو بزنى تنچالتب، غفلتگە سوروكلەمەمەليدر. بز ينه كوچلو دوشمانمزغا قارشى اوزون وە آغير كورەش يوروتمەك مجبوريتندەمز. يوليمز آغير، تيگەرەمز تهلكەلەر بيلەن بورولوب آلنغان. ألڭ كوچلو قورقو، حقيقتنى كوروش، سەزيشنى وە اوز آرا سيقى بر برلك لزومى تويغوسينى يوقالتودادر. بز يالغز اوز كوچمز وە اوز حقلارى اوچون بزنگلە برابر موسقوا ايمپەرياليزمنه قارشى كورەشمەكدە بولغان خلق كوچلەرى ايلە قاتتق باغلانيب كورەش يوروتو آرقاسنداغنا ملى غايەمزگە ايريشە بيلەجەگمزنى هيچ بر آن اونوتماسليغمز كيرەك.

ايچكى ملى برلك وە بوتون روس ايمپەرياليزمى دوشمانلارى ايلە سيقى باغلانيش وە دوستلق — ايسكى جديدچيلك وە آلاشنڭ باش عمدەلەريدر. ملى حركتمزنڭ تاريخى كورونوشلەرى بولغان جديدچيلك وە آلاش اورداغا قارشى دوشمانمز طرفدان يەڭيدەن باشلانغان امانسز بهتان هجوملەرى مەنە شو اولارنڭ پروغرامنداغى اساس طلبنڭ توغروليغينى كورسەتەدر.

جديدچيلك وە اوڭا قارشى بولشەويك تهمتلەرى حقندا كوب دفعەلار يازديق. سوڭ دفعە اولاراق مجموعەمزنڭ ماى نومروسندا سعدالله خواجە ايشى مناسبتيلە يازيلغان مقالە اوقوچيلاريمزنڭ ايسلەرندە قالغان بولسا كيرەك. بو گەل‌دە باش محرريمز مصطفى‌بيكنڭ آلاش-اوردا حقندا بولشەويك يالغان، بهتانلارينى تيكشيرگەن بر مقالەسينى باسماقچيمز...

★

بيلچراق بهتان وە يالغانلارغا قارشى

معروف لەنينچيلەردەن سانالیب، ايمديگەچە كوب گنه مقالە، كتابچالار يازيب، نشر ايتب كيلگەن س. براينين ايلە ش. شافيرو اسملى ايكى ساويت تيكشيروچيسى سوڭ وقتلاردا «آلاش-اوردا تاريخنه دائر...» آتلى بر كتاب يازغانلار. اثرنى قازاغستانداغى لەنينچيلەرنڭ ألڭ بويوگى سانالغان واناغ باقيب، مارقسيزم وە لەنينيزم ايلەگندەن اوتكوزوب، توزەتوب چيققان. اثر «قازاغستان مارقس-لەنين علمى تدقيقات اينستيتوتى»، ساويتلەر اتفاقى مركزى اجراقومى ياننداغى «قوممونيست آقادەميسى تاريخى اينستيتوتى» كبى اوتوب كيتكەن اختصاص دائرەلەرندە

تيكشيريليب توغرو تاپيلغاندان سوڭ قازاغستان أولكه فرقه نشريات أداره-
سى طرفدان طبع ايتديريلگه‌ن ايدى... قازاغستان قوممونيستله‌رى «مه‌نه
بز ته‌سكه‌ريچى آلاش-اورداچيلار حقندا قانداى مهم كتاب نشرايتديك»
ديب ماقتانولارينى بر تورلو بتيره‌ده آلماديلار. فقط اونلارنڭ بو سه‌وينچ
وه ماقتانولارى كوب اوزون سورمه‌دى. موسقوا «پراودا»سى باشقارماسى
بو كتابنى «آلاش-اوردا قاچاقچيليغى» ديب آتاب شدتلى صورتده عيبله‌ب
چيقدى.

نه ايچين؟ قازاغستاندا روس پروله‌تارى ديكتاتورليغى‌نڭ صادق
خدمتچيله‌رى ميرزويان، عيسى اوغلى اوراز، قولومبه‌ت اوغلى اورازباى،
قورامس اوغلى ازموخان وه باشقالاردان قطع نظر، عجبا براينين، شافيرو
وه واناغ هه‌م قازاغستان أولكه مركزى فرقه قوميته‌سى، «قازاغستان
علمى تدقيقات اينستيتوتى»، «مركزى قوممونيست آقاده‌ميسى»نڭ بو-
تونيسى عجايب «بوجى» آلاش-اوردانڭ گيزلى آگه‌نتله‌رى بولوب
قالديلارمى؟ — طبيعى يوق. اونلارنڭ بوتونيسى له‌نين‌نڭ صادق
بنده‌له‌رى، ستالين‌نڭ بيريلگه‌ن قوللاريدر.

براينين، شافيرو، واناغ، فرقه قوميته‌سى وه بوتون مارقس-له‌نين
اينستيتوتله‌رى برگه‌له‌شيب آلاش-اوردانى قارالاشقا اوروناردلار، بوتو-
نيسى اوگا تهمت وه بهتان ياغديراردلار... فقط اونلار بو يالغان،
بهتانلارى قاتارندا آلاش-اوردا باشچيلارينڭ سويله‌ديكله‌رنده‌ن پارچالار،
آلاش فرقه‌سينڭ پروغرامى، آلاش-اوردا قونغره‌له‌رنده چيقاريلغان
قرارلار وه بيانامه‌له‌رده‌ن بعضى بر نقطه‌لارينى كيتريب اوتمه‌كچى
بولغانلار. كتاب مؤلفله‌رى آلاش-اوردا حركتينى بولشه‌ويكله‌رچه تيكشيـ
ريب، تحليل ايتب بيرگه‌نده‌ن سوڭ اوقوچينى برآزدا آلاش-اوردا
حركتى وثيقه‌لارندان بعضيلارى ايله خصوصاً «آلاش» فرقه‌سى پروغرامى
بيله‌ن‌ده تانيشتريب اوتوش فائده‌سز بولماس ديب اويلاغانلار. اونگچون‌ده
اونلار بو وثيقه‌لارنى اوزگه‌رتمه‌سده‌ن وه سوڭندان‌دا ايضاحات بيريب
اوتورماسداناق نشر ايتكه‌نله‌ر. مه‌نه شو نقطه موسقوا «پراودا»سينادا بو

كتابنى «آلاش-اوردا قاچاقچيليغى» ديب آتاب تنقيد ايتونى كيره‌ك
تاپديرغان. («پراودا» 35 .4 .13).

براينين، شافيرو كتابينى نشر ايتكه‌ن قازاغستان مركزى قوميته‌سى
«پراودا»نڭ تنبيهنده‌ن سوڭ اوز احمقلغينى آڭلاب قاليب، درحال مؤلف
وه اثرنى قاراب، تيكشيريب چيقوچيلارغا قارشى تنبيه وه كتابنى استعمالدان
تارتيش قرارينى چيقاردى. مؤلفله‌رده اوز ياڭليشلقلارينى قبول ايتب،
كتابنى أوزگه‌رتب، طبيعى «آلاش-اوردا» دورى وثيقه‌لارندان بر
قسمينى وه آلاش فرقه‌سى پروغرامينى بوتونله‌ى توشوروب قالديريب،
يه‌ڭيده‌ن نشر ايتشكه سوز بيرديله‌ر. («قازاغستانسكايا پ.» 35 .4 .18)

نيچين بولشه‌ويكله‌ر «ته‌سكه‌ريچى آلاش-اوردا» وثيقه‌لارندان بو
قادار قورقوب كيتديله‌ر؟ چار حكومتينڭ عكس‌الانقلابى وثيقه‌لارينى،
چار، چاريچا، چار حكومتى مينستر وه ديپلوماتلارينڭ خاطره دفترله‌رى
وه خصوصى يازيشمالارينا قادار نشر ايتكه‌ن، اونلارنى نشر ايتوده هيچ
بر اويغا توشمه‌گه‌ن شو بولشه‌ويكله‌ر ايمه‌سمى ايدى؟ روس ملتچى وه
ته‌سكه‌ريچى فرقه‌لارينڭ پروغرامى‌دا ساويت روسيه‌ده هه‌ر كيمگه معلوم
بر نه‌رسه‌در. ايمدى نه اوچون وه نه سببده‌ن بولشه‌ويكله‌ر قازاق
زحمتكشله‌رى وه قازاق قوممونيستله‌رينڭ «عكس‌الانقلابچى» «آلاش»
نڭ پروغرامينى بيليب تورووينى ايسته‌مه‌يدرله‌ر؟ بونڭ ته‌رسى بولوش
كيره‌ك ايدى. بولشه‌ويكله‌ر قازاق «پروله‌تارينى» آلاش‌نڭ قالديرديغى
عكس‌الانقلابى وثيقه‌لارله تانيشتريب، اوگا آلاش-اوردا باشلوقلارينڭ
سوز وه يازيلارينى، آلاش-اوردا حكومتى طرفدان چيقاريلغان بيانامه-
له‌رنى، آلاش-اوردا قونغره‌له‌رنده بيريلگه‌ن قرارلارنى عينى ايله تقديم
ايتيشله‌رى كيره‌ك ايدى. بو، قازاق زحمتكشله‌رينى بر كره‌لك آلاش
وه اونڭ باشلوقلارندان چوچوتوب اوزاقلاشترو اوچون كيره‌ك ايدى...
اما ستالين مركزى باشقاچاراق توشونه‌در. او بو قاراشندا بر درجه‌گه
قادار حقليدردا. چونكه «آلاش» فرقه‌سينڭ پروغرامى، آلاش قونغره-
له‌رينڭ قرارلارى، آلاش-اوردا باشلوقلارينڭ بيانامه‌له‌رى بولشه-

ویکلەرنڭ آلاش۔اورداچیلارنی چار حکومتی آگەنتلەری ، قازاق فقرا خلقینڭ دوشمانلاری قیلیب کورسەتیش کبی تهمتلەرینی بر کرەلك رد ایتب ، بولشەویك حکومتینڭ متهملگینی اورتاغا چیقاریب قویادر.

خصوصاً «آلاش» فرقەسی روسیە قولی آستنداغی تورکلەر ایچندە چیققان سیاسی فرقەلارنڭ ایڭ رادیقالی ایدی. «آلاش» پروغرامینڭ بعضی بر مادەلەری (مثلا ایشچی قانونلاری حقنداغی مادە) سوسیال دەمو۔قراتلار پروغرامینڭ عینیدر(*). هەلە پروغرامنڭ خلق معارفی وە یېر مسئلەسنە دائر مادەلەری ایسە توغرودان۔توغرو بولشەویك حکومتی او۔چون بر تهلکە تشکیل ایتەرلك ماهیتدەدر. چونکە او یېردە تورکستانلی۔لارنڭ روس مهاجرلەرندەن آرتیق حقلارندان سویلەنەدر. مەنە شونڭ اوچون موسقوا «پراودا»سی «آلاش پروغرامی» نشرینی ایستەمەیدر(**). شونڭچوندە اونلار بو یەگی کتابنی «آلاش اوردا قاچاقچیلیغی» دیب آتاب اوگا هجوم ایتەدرلەر.

«آلاش اوردا تاریخنە دائر» کتابی قوللانودان چیقاریلدی. اونی اوزگەرتیب چیقاراجاقلار. «آلاش» فرقەسی پروغرامی بوتونلەی توشو۔رولوب قالدیریلاجاق. آنجاق بو کتاب اطرافنداغی شاوشو اولدوقچا تاوشلو بولدی. اوزینڭ انقلابچیلیغینی کورسەتمەك ایستەگەنلەرنڭ بوتو۔نیسی آلاش۔اورداچیلارغا بهتان یاغدیریشغا توتوندیلار. بوندایلارنڭ باشندا بز ریسقول اوغلی تورارنی کورەمز.

بو یېگیت کوبدەن‌بەرلی جیم۔جیت بولوب کیتکەن ایدی. اگر بو یېل «تورك۔سیب»نڭ بیش یېللغی تولو مناسبتیلە «ایزوەستیە»دە چیققان مقالەسندەن قطع نظر ایتەجەك بولساق ، تورار کوبدەن‌بەری تورکستان

(*) بیلمەسدەن «آلاش» فرقەسینك سوسیالیزم ایلە اورتاق بر نقطەسی یوق ایدی دیب یازغان زکی ولیدی یالغان سویلەیدر .

(**) «الاش» فرقەسی پروغرامی‌نك روسچەسی بوچاغوف‌نك «آلاش۔اوردا» اسملی کتابندا وە 1930نچی یېلی موسقوادا قوممونیست آقادەمیسی طرفندان نشر ایتیلگەن «انقلاب وە ملی مسئلەسی» اسملی کتابنك 3نچی جلدندەدە باسیلغان . ترجمە قیسقا وە دقتسز ایشلەنگەن.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

مسئلەلەرینە قاتناشمای کیلگەن ایدی. قازاغستانی احمق غولوشچەکین أدارە ایتدیگی مدتچە تورار آغزینی‌دا آچالمایتورغان بر حالدا ایدی. چونکە غولوشچەکین هیچ بر چیقیشندا تورارنی «ملی آغماچی» دیب آتامای کیچمەس ایدی. غولوشچەکین آغزنداغی «ریسقولچیلار» دیگەن سوز «تورکچیلك» ، «پان تورکیزم» دیگەنی ایدی. بو ایسە بولشەویکلەر کوزندە «آلاش۔اورداچیلق»داندا یامانراق بر نەرسەدر. تورار سافا۔روف‌داندا چوچور ایدی. ذاتاً تورارنی «پان تورکیزم» ایلە عیبلەب چیققان شو سافاروف ایدی. (1919نچی یېلی تاشکنددە توپلانغان مسلمان قوممونیستلەر قونفرانسینی ایسلەسەگز او یېردە ریسقول اوغلی تورارنڭ باشچیلیغی ایلە روسیە قولی آستنداغی بوتون تورك اوروغلارینی «تور۔کستان ساویت جمهوریتی» ایچنە توپلاش پروژەسی خاطریگزغا کیلەدی. اصلندە ایسە بو ، روسیە قولی آستنداغی تورکلەر ایچندە اورتاغا چیققان قطعی شکلدەکی برنچی تورك برلگی اورونوشی ایدی).

غولوشچەکین وە سافاروف سیاست صحنەسندەن یوقالدیلار. او۔زینی یېگلرەك حس ایتە باشلاغان ساویت «پان تورکیستی» تورارداوزینی قورقوسز کوروب اوزی اوچون «تهلکەلی» بولغان تورکستاندا ملتچیلك مناقشەلارینا قاتناشا باشلادی. تورارنڭ «تەسکەریچی «آلاش۔اوردا» وە اونڭ قالدیقلاری» باشلوقلی «قازاغستانسکایا پراودا»نڭ شو یېل 10 مای تاریخلی نومروسندا چیققان مقالەسی ، قارشی جواب بیرە آلمایتورغان کشیلەرگە اساسسز بهتان آتیب قارالاونڭ تورکستاندا شارلاتانلق قیلیب یورگان موسقوا آگەنتلەری آراسنداداکورولمەیتورغان نادر بر نمونەسیدر.

تورار «آلاش ضیالیلەرینی 1905نچی یېلی انقلابندا ایکی یوز۔لولك» قیلغانلق بیلەن عیبلەیدر... وە حالانکە «آلاش» ضیالیلەرینڭ انقلابچی ملی تشکیلات وە سیاسی فرقە حالندا 1917نچی یېلی‌غنا میدانغا چیققانینی اوزی جودە یاخشی بیلەدر... بو یېردە دالا قازاقلاری کتلەسینك 1905نچی یېلغی «انقلابی کوچینی یېشو» ممکنمو؟ وە قای یول ایلە یېشو

ممکن‌ایدی؟ دیگه‌ن موضوع‌اطرافندا مناقشه یوروتونك‌اورنی‌ایمه‌س. تورار «آلاش-اوردا تاریخنه دائر» مؤلفله‌رینی «آلاش» فرقه‌سی باشلوقلارینك «1916نچی ییلی عصیانینی باستریشداغی» خدمتله‌ری حقنده تولوق دلیلله‌ر کیترمه‌گه‌نلك بیله‌ن عیبله‌یدر. براینین وه شافیرولارغا بهتانچیلق درسی بیرمه‌کچی بولوب تورار «بوکه‌یخان، میر یعقوب دولات وه باشقا «آلاش» ضیالیله‌ری باشلوقلاری قازاقلاردان ایشچی آلنغان زمان بای بالالارینی قورتاریب، اونلارنگ بیرینه که‌مبه‌غه‌لله‌رنی یوبارتیریشدابایلارنگ مأمورله‌رنی ساتیب آلیشندا وه یا فقرادان آدام یاللاشدا یاراْرلق کورسه‌تدیله‌ر» دیگه‌ن سوزله‌رنی هیچ بر وجدانی آغیرلق چیکمه‌سده‌ن یازیب اوتورادر.

تورارنگ بو سوزله‌رنده حقیقتنگ کولکه‌سی‌ده یوق. بایلار بیله‌ن چار حکومتی أداره‌سی آراسندا واسطه‌چیلق ایتوچی کشی قازاقلار ایچنده‌ن برنچی نوبتده ساویت حکومتنه قوشولغان بختجان قاراتای اوغلی وه یاقینلاری ایدی. علی خان بوکه‌یخان، میر یعقوب، احمدله‌ر ایسه چار حکومتی أداره‌له‌رینگ بایلار بیله‌ن قیلیب تورغان حیله‌کارلقلارینی اورتاغا چیقارغان کشیله‌ر ایدی.

تورار بو قاداری بیله‌نده توختامای یالغانچیلغندا دوام ایته‌در. او «آلاش» ضیالیله‌ری وه باشلوقلارندان بر قاتار کشیله‌ر ایشچیله‌ر باشنه میگباشیلار بولوب چیقیب اوتوروب آلدیلار. اونلار بو یول بیله‌ن چار حکومتی أداره‌سی کوزینه کیرمه‌کچی ایدیله‌ر. ایچله‌رنده‌ن بر نیچه عالی تحصیللی کشیله‌ر تیزگنه بو خدمتله‌ری اوچون «رتبه» قازاندیلار» دیب یازادر.

بوتونله‌ی یالغان. آلاش-اوردا باشلوقلارندان هیچ بر کشی قازاق ایشچیله‌ری باشچیلیغی خدمتنه کیرمه‌دی. ته‌رسینچه کوب قازاق معلمله‌ری وه اوقوچیلاری علی خان بوکه‌یخان‌نگ اوز حرکتینی مثال ایتب آلیب، اونگ چاقیروینا بویسنب قازاق ایشچیله‌ری آرقاسندان سوغوش جبهه‌سینه کیتب، آغیرلق وه تهلکه‌نی اونلار ایله برابر کیچیردیله‌ر. بو صورتله

آغیرلق وقتندا اوز توغانلارینا کوچله‌ری چاماسندا یاردامدا بولوندیلار. آلاش ضیالیله‌رنده‌ن هیچ کیمسه هیچ قاندای رتبه آلمادی، آلادا آلماس ایدی...

«آلاش-اوردا تاریخنه دائر» نام کتابنگ مؤلفله‌ری، براینین وه شافیرونگ «آلاش» ضیالیله‌رینی قضا باشلوقلاری، پریستاف محکمه‌له‌رینه کیریب آلیب مستملکه أداره‌سینه خدمت ایتکه‌ن عنصرلار بیله‌ن قاتیشترو هیچ توغرو ایمه‌س» دیب جوده حقلی اولاراق یازغانلارینی تورار قبول ایتمه‌یدی وه «آلاش» فرقه‌سی باشلوقلارندان کوپله‌ری وه «آلاش ضیالیله‌رنده‌ن کوب کشیله‌ر قازاق خلقینی أداره اوچون قورولغان چار حکومتی آپپاراتندا ییریك مأمورله‌ر بولوب خدمت ایتدیله‌ر. خصوصاً بوندان تاشقاری، مثلا بوکه‌یخان ایدیل بویونداغی ییریك بانقالاردان برینی أداره ایتب تورغانلاردان ایدی، دیب یازادر.

تورارنگ بونیسی هه‌م یالغان. علی خان بوکه‌یخان، احمد بایتورسون، میر یعقوب دولات‌کبی «آلاش» فرقه‌سی لیده‌رله‌رنده‌ن هیچ بر کشی چار حکومتی أداره‌سنده نه ییریك وه نه‌ده کیچیك بر مأموریتده بولونمشدر. آینقسا بوکه‌یخان 1906ده ویبورغ بیاننامه‌سینی امضالاغانلاردان بری بولغانی اوچون محکمه طرفندان سیاسی حقوقندان محروم ایتلگه‌ن وه هیچ بر صورتله مأمور بولا آلماس ایدی. «اویان قازاق» آتلی کتابینی نشر ایتوکبی سیاسی عیب بیله‌ن قاماقدا اوتوروب چیققان میر یعقوب دولات هه‌م دولت مأموری بولا بیلو حقندان محروم ایدی. «سیاسی ایناننچسز» عنصردان سانالغان احمد بایتورسون‌دا هیچ بر صورتله حکومت مأموریتنده بولونماغان، بولونادا آلماس ایدی. علی خان بوکه‌یخان‌نگ ییریك بانقلاردان بریسینی أداره ایتکه‌ن مسئله‌سنه کیلگه‌نده علی خان خصوصی آزوف-دون بانقاسینگ سامارا شعبه‌سنده ته‌خنیکی خدمتچی بولوب ایشله‌گه‌ن وه بو بانق أداره‌سی بیله‌ن هیچ قاندای قاتناشی بولماغان. قازاقلاردان ایشچی آلیش مسئله‌سی چیقار-چیقماس علی

ئەۋلاد گۈزۈپيسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

خان بانقانی تاشلاب ایشچیلەر آرقاسندان جبهەگە کیتدی وە بوندان سوڭ بر داها بانقاغا قایتمادی.

مەن بو مسئلە ایلە علاقەدا بولشەویك فرقەسینڭ ایسکی اعضاسندان، لەنینڭ شخصی دوستی، ساویت حکومتینڭ اعضاسی، لوندون وە پاریسدە ساویت سفیرلگی ایتکەن کراسینٔنی مثال کیتریب اوتمەکچیمەن. کراسین ساویت حکومتی اعضالغنا کیردیکی کونگەچە بوتون دنیاچا مشهور آلمان قاپیتالیست فیرما لاریندان زیمەنس-هالسکەنڭ ممثلی بولغان. کراسین میلیونلارغا ایریشکەن ثروتینی مەنە شو سرمایەدار شرکتکە خدمت ایتب قازانغان. حتی دیەرلك أولگونچە یەنە شو فیرمادان ایسکی خدمتی اوچون تخصیصات آلیب تورغان.

باشقا ماتەریاللار اوچوندە کیرەك بولغان مجموعە بیتلەرینی کوب اشغال ایتمەسلك اوچون توراڕنڭ اویلاب چیقاردیغی، بر قانچا یرلەرندە مەنمدە اسممنی قاتشتریب کیتدیکی بهتانچیلقلاری حقنداغی تفصیلاتنی قیسقارتماق مجبوریتندەمەن. بلکەدە مناسب بر وقتدا بر داها بو بحثگە قایتب کیریبدە اوتەرمەن.

سوزنی بتیرەرکەن شونی گنە ئەیتب اوتمەکچی بولامەن. 1926نچی یلی قیزیل اوردا شهرندە بولوب اوتکەن 5نچی فرقە قونغرەسی وە قازاغستانٔ مرکزی اجرا قومی طرفدان قازاقلار اورناشتریلیب بتیریلگونچە روس مهاجرتینی توختاتو حقنداغی قرارنی توراردا ایسلمسە کیرەك. روسیە قومیسارلاری شوراسیغا عینی مفهومدەکی قرارنی قبول ایتدیریش مسئلەسیگە تورار اوزیدە قاتناشقانٔ ایدی. تورار جودە یاخشی بیلەر ایدی، کە شو روسیە قومیسارلاری شوراسی، 5نچی قازاغستانٔ فرقە قونغرەسی وە قازاغستانٔ مرکزی اجراقومی طرفدانٔ قبول ایتلگەنٔ قرار عینیلە «آلاش» پروغرامی مادەسینڭ تکرارلانووی ایدی. غولو-شچەکیننڭ شهادتنە کورە ساویت حکومتینە بوندای بر تقریرنی کیریتو آلدندا قازاق قوممونیستلەری علی خانٔ بوکەیخان ایلە یاشیرین کیڭەشیب دە آلغانٔ ایدیلەر. تورار ریسقولنڭ اوزیدە بو کیڭەشدەن اوزاقدا

قالماغانٔ بولسا کیرەك. نیچین ایمدی او «آلاش» وە اونڭ لیدەرلەری، خصوصاً علی' خانٔ بوکەیخاننی بوندای وجدانسز، انصافسزچاسینا یالغان-لار بیلەنٔ بهتانلایدی؟

چوقای اوغلی مصطفی

*

بولشەویکلەر تاریخی حقیقتنی سیوەمەیدرلەر

خیوەدە بر موزە قورولغان. «خارزم انقلابینڭ تاریخی موزەسی» ناملە آتالغان بو موزەگە باشلیچا خانلار دورینڭ مظالمینی خلق کوزندە جانلاندیرا تورغان نەرسەلەر مثلا: خانلار دورندەکی دار لار، جلادلارنڭ رسملەری، تیریدەن اورولگەن، ایچیگە قورغاشین قویولغان آغیر قامچیلار («دەررە»لەر) آسیلغان، یرلەشتریلگەن. بولشەویکلەرچە خلق بو موزەگە کیریب، شو نەرسەلەرنی کورگەچ اختیارسز خانلار دورینڭ فجاعتینی ایسکە توشورمەلی، خارزم فقراسینڭ بر وقتلار قاندای ظلملار تارتقانینی اویلاب، ذهننده محاکمەلەر یوروتوب، نهایت بو کونگی ساویت رژیمیگە رحمت اوقوماڵی ایدی. مەنە بولشەویکلەرنڭ «خارزم انقلابینڭ تاریخی موزەسی»نی قوروغا موافقت ایتەرکەن توشونگەن وە اوندان امید ایتکەن نەرسەلەری شو مفهومدە ایدی. اونگچون اولار بو «ساویت مؤسسەسی»-نڭ قورولوشینی اوزلەری اوچون معنوی بر یوتوق سانار وە بونیگلە ماقتانار، کەریلەر ایدیلەر. فقط حقیقت حال بولشەویکلەرنڭ اویلاغا-نیدیك ایمەس.

شو یل آپریل اورتاسندا تاشکنددەن خارزمگە «پراودا ووستوکا» وە «قیزیل اوزبیکستان» غازیتالاری مسئول یازیچیلاردان عبارت بر غروپ، حکومتنڭ کوکلەم ایکین ایشلەری حقنداغی تعلیماتینی تشویق مقصدیلە، بر ترغیبات اوچقوچیغا مینب بارغانلار ایدی. بو اوچوب بارغان ساویت پروپاغاندیستلەری خیوەدەکی انقلاب موزەسینیدە زیارت ایتەدرلەر. شو لاردان «قیزیل اوزبیکستان» غازیتاسینڭ مسئول محرری م. حسن،

عینی غازیتانگ 24. 5. 35ده چیققان ساننداغی „M. H.“ امضالی اوزون بر مقالەسندە، مذکور خیوەدەکی انقلاب موزەسینی زیارتلەری چاغندا آلغان انطباعاتینی بیلدیرەدر. اونگ انطباعاتی ساویت شرائطی اوچون کوب شایان دقت، قاراقتەریستیكدر وە دقتلە اوقوغا یارایتورغان بر یازیدر.

زیارتچیلەر یعنی تاشکنددەن بارغان ساویت تشویقاتچیلاری تورت تامانی یوکسەك دیوارلار ایلە اورالغان بر حولیغا-خاننگ عرضخانەسیگە کیرەدرلەر. ایشیکلەرنگ بریدەن کیرگەچ قارشیدا محتشم بر بنا، اونگ آلدیدا غایت یوکسەك ایوان کورەدرلەر. بو ایواندا خان اوتورار وە حولیسیغا توپلانغان فقرانگ (*) عرضینی تیگلار ایکەن.

م. حسن، اوز یازووینا کورە، موزەدەکی نەرسەلەرنی کورگەچ خان دورندە خارزم خلقینگ جلادلاردان، قامچیلاردان کورگەن ظلملارنی ایسیگە توشورە باشلاغان وە «عرضخانە» آتالغان حولیدا بولوب اوتکەن تراغودیا (فاجعە) لار برین-کیتین اونگ کوز آلدیغا کیلە باشلاغان. فقط شو اثنادا موزە خادمینگ عرضخانەدە بولغان قبول مراسملەرینی سویلەوگە باشلاشی اونگ خیالینی بوزوب یوبارغانمش.

م. حسن توبەندەگیچە یازادر:

«موزە خادمی کەتتە بر ذوق بیلەن سوزگە کیریشدی:

— آناو ایواندا خان اولتورار ایدی. اوز کوزم بیلەن کورگەنیم بار: او ئەنە اوشال اوستوننگ تەگیدە اولتورار، مەنە بو جایدا عرضچیلار توراردی. اولارنی بیتتە-بیتتەلەب آناو ایشیکدەن آلیب کیرەر ایدیلەر. خان عرضلارنی فقرانگ اوز آغزیدان ایشیتەر وە اوشال آننگ اوزیدەیاق مسئلەنی حل قیلار ایدی. مەنە بو جایدا خاننگ خزینەچیسی توارار ایدی.

— خزینەچی بو جایدا نیمە قیلار ایدی؟

بو سؤالنی موزە خادمیگە بز بیردیك... لاکن موزە خادمی هیچ بر

(*) خان قارامنداغی بوتون خلقنی «فقرا» دیب آتارلار ایدی.

کوتولمەگەن جوابنی بیریب قویدی:

— خان اوز فقرالاریدان بعضی برلەریگە انعام وە احسان قیلماقچی بولسا، خزینەچیگە بویورار، بیش-اون تیللە پول بیردیرەر ایدی...

— انعام وە احسان؟ بو کیملەرگە بیریلەر ایدی؟

— خان کیمگە بیریشنی معقول کورسە اوشالارغا بیرەر ایدی. البتە هەر کیمگە ایمەس. فقرالاردان بیتتەسینی خرسند قیلماقچی بولسا اوشانغا بیرەر ایدی...

یانیمزدا خیوە رایونی اجرا قومیتەسینگ رئیس معاونی اورتاق هاشم اوغلی بار ایدی. بز او کشیگە برآز تعجب بیلەن قاراب قویغاندان کیین او، احوالنی توزەتیش مقصدیلە بولسا کیرەك، موزە خادمیگە «لوقما» تاشلاب قویدی:

— انعام وە احسان کوپرەك کیملەرگە قیلینار ایدی: بایلارغامی، کەمبەغەللەرگەمی؟

سؤال اورتاق هاشم کوتکەن نتیجەنی بیرمەدی. موزە خادمی اویلاب هەم تورماسدان:

— کەمبەغەللەرگە هەم بیرەر ایدی. بایلارغا هەم... دیب قویدی.

قیسقاسی: خان جودە عادل کشی بولغان. او کەمبەغەل وە بایلارنی فرق قیلماغان. هەممە فقراسیغا بر تیکیس قاراغان.

موزە خادمی حکایەسینی دوام ایتدیردی:

— آناو ایشیك آلدیدا خاننگ جلادلاری توراار ایدی... قوللاریندا قامچی، خاننگ بویروغینی کوتوب توراار ایدیلەر. «آس!» دیسە آسار، «اور!» دیسە اورارديلار.

بز ینە سؤال بیردیك:

خان کیملەرنی اوردیرار ایدی؟

— البتە کیمنی عیبدار تاپسا اوشالارنی...

اورتاق هاشم اوغلی چیدەمەسدەن ینە بر سؤال تاشلادی:

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

— كيملەرنى كوپرەك اورارديلار، كەمبەغەللەرنيمى، بايلارنى وە يا ملالارنيمى؟

— كەمبەغەللەرنى هەم اوراردى، بايلارنى هەم، ملالارنى هەم...

قاراب تورماسدى!

خلاصە، ...خارزم خانى فقراپرور وە عادل بر خان بولغان! فرق شوكە، بعضى ايسكى تاريخى كتابلارداغى داستانلارنى بوتون عمرينى خانغا لەگەنبردارلق قيليب اوتكەنزگەن «مؤرخلەر» يازغان. بز ايشيتكەن داستانني ايسە 1935نچى ييلدا «انقلابى موزە» ديگەن بر نامغا ايگەبولغان جايدا سوزلەيديلەر. معلوم، كە ايسكى افسانەلەرنڭ هيچ بريدە «انقلاب» وە «انقلابچى» ديگەن سوزلەرنى تاپمايسز. خيوە موزەسينڭ خادمى بولسا بزگە «انقلابچى» خانزادەلەر توغروسيدا افسانەلەر سويلەدى وە اولارنڭ صورتلەرينى هەم كورسەتيب بيردى!

اسفنديار خاننڭ تختكە چيقيشيغا ياردەم بيرگەن وە سوڭرا او بيلەن كيليشمەسدەن اسفنديارغا قارشى فتنەلەر قوزغاب يورگانى اوچون خان تامانيدان أولدورولگەن مشهور فەئودال اسلام خواجە، موزەخادمينك تعريفينچە، «خلق اوچون جان كويدوروب خان بيلەن آليشيب أولگەن انقلابچى» ايكەن(*).

(*) بو ييردە ذكر ايتلمەكدە بولغان اسلام خواجەنڭ تولوق اسمى سيد اسلام خواجە بولوب اسفنديار خاننك قاين آتاسيدر. بو شخص اوز زمانيدا خيوەنك برگنە آچيق كوزلو كشيسى سانالار ايدى. بو ذات خيوەدە «اصول جديد مكتبى آچغان (بو مكتبنك معلمى ايديل-اورالّلى برتورك ايدى) وە خيوەنك سيكين-سيكين ايسكيلكدەن يەڭيلككە يعنى ترقى يوليغا توشوشيگە تريشقان وە خيوەدەكى توركمەنلەر ايلە اوزبيكلەر آراسنداغى جانجاللنى بتيريب، خيوە ايلە بوخارا اورتاسندا ياقينلق، برلك توغدوروشغا اورونغان بر كشيدر. بعضى توركستانليلارغا معلومدر، كە خيوە خانى ايلە بوخارا اميرى بربرلەرى ايلە هيچ كوروشمەس وە خيوە-بوخارا بربريگە «دوشمان» ايديلەر.

سيد اسلام خواجەنڭ ترقيپرورلگى باشقا خيوە بويوكلەريلە روس حكومتى كشيلەريگە آينقسا آمودريا مضافاتى باشلوغى ايلە توركستان گەنەرال گوبەرناتوريغا هيچ ياقماس ايدى...

سيد اسلام خواجە خيوەدە، كوندوز، خان اورداسيدان چيقيب، اوز حوليسيغا كيتەر-كەن آراباسى ايچيدە پيچاقلانيب أولدورولگەندر. رحمتلك خيوەنك باش ناظرى ايدى.

خارزم خلقينى قاقشاتغان مشهور مدرايم (محمد رحيم) خاننڭ اوغلى حسين بيك هەم خارزمنڭ «انقلابچى» لاريدان ايكەن. بو كشى «خلقنى اسفنديار خاندان قوتقازيشغا ياردەم بيرگەن» ايكەن.

خلاصە تخت اوچون تالاشغان خانزادە وە بيكلەرنڭ قايسى برى خلقنى اوز تامانيغا آغداريش اوچون «خلقپرور» بولوب كورونوشكە حركت قيلسا، «خلقنى فلانچا ظلميدان آزاد قيليش» شعارى آستيغا ييكينگەن بولسا — بولارنك هەممەسى خيوە موزەسيدە انقلابچى نامينى آلا بيرگەن!

عجبا، بو ساويت موزەسيمى يا كە تاريخنى عكس الانقلابى آيينەدە تصوير قيليش اوچون توزولگەن بر تشكيلاتمى؟

بو موزە خادملەرى خدمت حقينى بزدەن (ساويت حكومتيدەن) آلا-ديلارمى ياكە خارزم خانلارينڭ چيت مملكتلەرگە قاچيب كيتكەن خيش-اقربالاريدانمى؟

سيد اسلام خواجە: «توركمەنلەر ايلە اوزبيكلەر آراسى توزەلمەسە خيوە خانى اولادى قوروب كيتەدى» دير ايدى. اونڭ خيوە خانى، اوز كوياوى اسفنديار خان ايلە كيليشە آلماغانلغى ايسە «فەئوداللق»، «تخت اوچون تالاشقانلق»دان ايمەس، خيوەنى ترقى يوليغا ساليش، مملكت ايچيدە تينچلق ياراتيش يوليدا خاننڭ كرواناباشيسى (اقتصاد وە ماليە ناظرى) بقال اوغلى مدوفا دەك شيطان، روسلارغا ساتيلغان بر خائننك فتنەسى آرقاسندا يوز بيرگەن ايدى.

اسفنديار خاننڭ يالغزغنا اوغلى وليعهد تيمور سيد اسلام خواجەنڭ تورونى ايدى. اونڭچون سيد اسلام خواجە خلق كوزندە اسفنديار خاننك اعتبارينى كوتەريشكە وە خان سرايندا روس مأمورلارينڭ آينقسا آمودريا مضافاتى باشلوغينڭ اهميتينى توشوروشكە كوب تريشقاندر. خيوەنك ايڭ آچيق كوزلو بر ترقى پرورى بولغان سيد اسلام خواجەنك: «روسلار بزنى قارانغيلقدا بوغدورماقدالار؛ عصرى مكتب آچيشيمزغا قارشيدرلار. اصول جديد مكتبى آچغانم اوچون آمودريا مضافاتى باشلوغندان گەنەرال گوبەرناتورغاچا مەنگە قارشى «چوقور دوشمانلق» بار؛ مەنى «انقلابچى»، «ياش تورك» چى ديب عيبلەب، كوياوم خاننى هەم مەنگە قارشى قيليشغا اوروناقدالار» ديگەنلگى شو سطرلارنى قارالاوچيغا ايڭ ايناملى بر منبعدان معلومدر.

ایش حقینی کو بزده‌ن آلادیلار. لاکن قیلا یاتقان ایشله‌ری بزنك ضرریمزگه...»

ساویت غازیتاسیدان کوچورولگه‌ن شو یوقاریداغی یازی بولشه‌ویکله‌رنگ تورکستاندا یوروتوب تورغان کولتور وه مفکوره مجادله‌له‌رینگ تورکستان خلقینا قاندای تأثیر ایتمه‌کده بولغانینی کورسه‌ته‌رلك وثیقه‌لاردان بری ماهیتنده‌در. بولشه‌ویکله‌ر مارقسیزم-له‌نینیزم فکرله‌ریگه وه اوزله‌رینك مستملکه سیاستله‌ریگه خدمت قیلماغی اوچون آچیلغان خیوه‌ده‌کی انقلاب موزه‌سینگ‌ده، تورکستانگ باشقا یرله‌رنده بولغان بعضی مؤسسه‌له‌ر کبی، «تاریخنی عکس‌الانقلابی آیینه‌ده تصویر قیلیش اوچون توزولگه‌ن بر تشکیلات» حالیغا ئه‌یله‌نیب کیتکه‌نلگی قناعتیده‌درله‌ر. اگر بولشه‌ویکله‌ر اوز حرکتله‌رینگ شرفسزلگینی آزراق سیزسه ایدیله‌ر، تورکستان خلقینگ عنادینی، اوزله‌ریگه قارشی کون‌کونده‌ن کوچه‌یب بارایاتقان نفرت حسینی طبیعی کورور وه بو قادار شاشقینلق کورسه‌تمه‌سله‌ردی. بولشه‌ویکله‌رنگ ملی تاریخ، ملی بارلغمزغا قارشی قیلیب تورغان حرکتله‌ری طبیعی اولاراق خلقمزدا عکس‌العمل اویغاتماقدا، حتی بو عکس‌العمل متشکل بر دولت کوچیگه مقاومت ایته بیله‌رلك درجه‌ده اوسوب زورایماقدادر. تورکستان خلقینگ، اوز کیچمیشیگه بولشه‌ویکله‌رچه قارامایتورغانلیغینی آرتق ساویت محررله‌ری‌ده یاشیرمایدرلار. بو حالنگ حکمتینی بز یاخشیراق آگلایمز وه بوندان کوب سوینه‌مز. چونکه کیچمیشنی بولشه‌ویکله‌رچه ایمه‌س، توغرو کوروش وه اونك یاقیملی طرفلارینی ساغینیش خلقمزنك ملی قورتولوش حرکتینی تیزله‌ته‌جه‌ك وه اونی تیزره‌ك نجاته ایریشتره‌جه‌کدر. شونی هه‌م آچیق سویله‌مه‌ك کیره‌ك، که کیچمیشنی ساغینیش هیچ بر خلقنی بورونغو ایسکی تورموشغا سودره‌مه‌یدر. بر خلقنگ اوز کیچمیشینی ساغینیشی حال‌حاضرغی حالینگ حددان تاشقاری یامانلغینی وه اونگ یه‌گی بر تورموش قورو تیله‌گیله اورونوب تورغانلغینی کورسه‌ته‌در. تورکستانلیلارنگ بورونغو دورله‌رینی ایسله‌ب، اونگ یاقیملی طرفلارینی ساغینیشلارینی‌دا

ایسکی زمانغا قایتو معناسندا ایمه‌س، بلکه او قایناقدان معنوی کوچ آلیب، یه‌گی ایرکین بر تورموش قورماق ایسته‌دیکله‌ری مفهومنده آگلاماق کیره‌ك.

یاش تورکستانلی

*

تورکستاندا ملی ادبیات وه ادیبلر فاجعه‌سی

(باشی اوتکه‌ن ساندا)

تورکستاندا ساویت صنعتنده‌کی موفقیتسزلك ساویت تنقیدچیله‌ری طرفدان قالای تثبیت ایتیله‌در؟

ساویت تنقیدچیله‌رنده‌ن بریسی «قیزیل اوزبیکستان» (4. 3. 34)دا شوندای یازادر: «براق شونچالاب یوتوقا قارامای(؟) اوزبیکستان شورا دراماتورغیاسی اوز آلدنداغی موضوع طلبله‌ری، ادبی-بدیعی قورولوش، نظریه‌له‌رینگ طبقه‌لانیشی، دنیا کورو سویه‌سی نقطهٔ نظرله‌رنده‌ن آرقادا قالیب کیله یاتیر.» «بزنك دراماتورغیمزدا کوچلو یوزه کیچیلك، سویوقلق حکم سورادر. ایگ آلدین حسابلانغان اثرله‌ریمز هه‌م بوندای که‌سه‌للکله‌ر بیله‌ن آغریب یاتادر. بز دراماتورغیادا جانلی آدامنی کورسه‌تمه‌یمز. حالبوکه پیه‌س، قاندای بولماسون، آده‌م توغروسندا یازیلادر» دیدر.

ایکنچی بر ساویت تنقیدچیسی «حاضر هه‌م ادبیاتمز بوگونکی طلبله‌ریمزگه تولا جواب بیره‌دی دیب آیتب بولمایدی. ادبیاتمزدا که‌ته‌که‌مچیلکله‌ر، جدی خطالار بار» («قیز. اوز.» 17. 3. 34) دیدر.

بر باشقاسی‌دا قازاغستانداغی ساویت ادبیاتندان بحث ایتب کیلب «هه‌رچند سان جهتنده‌ن ایلگیله‌ب ساویت یازیچیلاری اثرله‌ری کورسه‌ته بیلسه‌ك‌ده بونلاردان کوبچیلگینك ادبی قیمتی یوق درجه‌سنده‌در» دیدر.

یاقیندا حالادا صحنه‌ده فائده‌له‌نیلمه‌کده بولغان بر نیچه اثرنگ ساویت سیاستی باقیمندان ضررلی بولغانلیغی، اونگچون صحنه‌ده‌ن چیقاریلیشی طلب ایتیلب اورتاغا چیقیلدی. بو زمان فرقه باشلوقلارندان بری

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

بو ساویت روسیه پاتریوتلغی درجه‌سینی اوتقوزوب یوبارغان فرقه یولداشلارینا، بو اثرله‌رنی اورتادان چیقارو بحثده‌ن اول اونگ اورنینی توتارلق اثر یاراتو کیره‌کلگینی، ساویت ادبیاتی آقیمینگ بونداى اثرنی یاراتا آلماغانلیغینی سویله‌دی.

مه‌نه سزگه یاقینغنا تاریخده‌ن بر باشقا مثال:

تورکستان قیزیل محررله‌ریده‌ن یاشین «اوزبیك ادبیاتی هه‌م «گراژدانلار» (وطنداشلار) اوروشی وه اونلارنگ قهرمانلاری حقندا بر نیچه اثر یاراتدی. اوزبیك «دراماتورغیاسی»، «تاریخ تیلگه کیردی»»، «رستم» «تارمار»، «شادمان»نی بیردی. براق بو اثرله‌رده‌گی قهرمانلاراوزله‌رینك راستلگی، تورموشغا یاقینلیغی بیله‌ن میلیونلارنك ذهننه یته‌رلی سیگیشیب، اولارنگ ذوقیغا تیگیب، اولارنگ یوره‌کله‌رینی تیگیشنچه اویناتا آلمایدیلار» دیدر. («قیزیل اوزبیکستان» 35 .4 .18). بو نقطه‌ده سویله‌نگه‌ن اثرله‌رنگ بوتونسی ساویت حکومتی طرفندان اوز سیاستنه اویغون تاپیلیب نشر ایتیلگه‌ن اثرله‌ردر... اونلارنگ خلق کتله‌سی ذهنینی قازانا آلمادیغینی کورسه‌تکه‌ن قیزیل محرر سببینی‌ده کورسه‌تب قویغان. بو ساویت اثرله‌رینگ توغرولیغی، حیاتقا اویغون وه یاقینلیغی ایله خلق کتله‌سی یوره‌گینی قازانا آلارلق بولماغانلیغینی ساویت تنقیدچیسی‌ده قبول ایتمه کده‌در.

داها آرتیق تفصیلاتغا کیریشمه‌سده‌ن ئه‌یتش ممکن، که تورکستاندا «ساویت ادبیاتی» دیه‌رلك بر نه‌رسه یاراتیلا آلماغانلیغینی بوکون ساویت حکومتی باشلوقلاری‌دا انکار ایته آلمایدرلار...

قیزیل محررله‌ده‌ن یاشین «هه‌له بزنگ اوزبیکستاندا اوکتابرنگ توغولوشی وه اونگ قهرمانلاری قلمغا آلنغان ایمه‌س» («قیزیل اوزبیکستان» 35 .4 .18) دیدر. تورکستاندا حرامی اوکتابرنگ توغولوشی حقیقتاً‌ده تحلیل وه تصویرگه آرزیتورغان بر موضوعدر. فقط اونی حقیقی شکلنده ساویت محرری ایشلی آلماس... ایشله‌سه‌ده ساویت

حکومتی قویماس. ساویتله‌رنگ طلب ایتدیگی یالغان-یاشیق توپلامی ایشله‌ب چیقاریلسا، اونگدا عاقبتی بوکونگه‌چه یاراتیلغانلارندان باشقا بولالمایدر.

بونگ سببی قایدادر؟ عجبا یازیچی قابلیتسزمیدر؟ یوقسا باشقا تیشقی سببله‌ر بارمی؟ بو سورغونگ جواپینی بیره بیلمه‌ك اوچون کوب اوزاقلارغا کیتیب اوتوروغا حاجت یوق. ایسکیده صنعتکارلغندا، یازیچیلغندا ذره قادار شبهه قالدیرماغان یازیچیلاردان بر نیچه‌سینگ سرگذشتینی ایسله‌ش اوزی کفایه ایته‌در.

بوکون پروفه‌سور بولوب، ایشنی عالملگه اوروب یوبارغان فطرت تورکستان ملی ادبیاتندا بر مکتب ایگه‌سی دیه‌رلك بر یازیچیدر. اونگ اصل نورمال، بر صنعتکار اوچون لازم بولغان شرائط ایچنده یازدیغی اثرله‌رینگ قایسیسنی آلساگز آزدر، کوبدر موفقیتینی انکار ایته آلمایسز. ایمدی اونگ ساویت قفسنه کیریب، ساویت سیاستنه اویوب یازماق ایسته‌دیگی اثرله‌رینی آلساگز بوپیرده عکسینی کوره‌سز. چونکه بر چیسنده ادیب بر صنعتکار اوچون لازم بولغان بوتون شرائطغا ایگه بولغانی کبی ماته‌ریاللارینی ایشله‌ش، تیپله‌رینی یاراتیش وه اثرینه فورم بیریشنده اوزینگ صنعتکار تویغوسی وه وجدانی حکمنده‌ن باشقا بر چه‌رچیوه کورمه‌گه‌ن ایدی. سوگغیلاردا ایسه او نه اوز قناعتینی، صنعت تویغوسینی، وجدانی حکمینی وه نه‌ده تیکشیرمه‌سی نتیجه‌سنده ایدیندیکی حقیقی منظره‌نی بیره‌بیلیش امکانندا ایدی. او بالعکس تاریخی، اجتماعی حقیقتلارغا قارشی زورلاما یالغانلار قوللانماق مجبوریتنده ایدی.

ایکنچی بر مثال: ایسکی «آلاش اورداچی» یازیچیلاردان عوض اوغلی مختار ساویتله‌شکه‌ن بولوب بر اثر یازادر. او بو اثرنده «آلاش اوردا» ملتچیله‌رینگ ساویت روسیه کوچله‌رینه قارشی کوره‌شینی تصویر ایته‌در. طبیعی او ساویت روسیه کوچله‌رینگ قازاق خلقینا قارشی «خلاصکارلق» صفتله‌رینی، ته‌ریسنچه «آلاش اوردا» ملتچیله‌رینگ «خیانتکار» روللارینی ایشله‌ب چیقاریشغا مجبور بولادر... عوض اوغلینگ

بوندان باشقادا بر نیچه ساویتله‌شکه‌ن اثرله‌ری بار. بو اثرله‌رده نه تاریخی حقیقتدان وه نه‌ده یازیچینگ تویغو وه وجدانی حکمنده‌ن ذره قادار بر نه‌رسه بار ایدی. ایمدی بو اثرله‌رده‌ن قالای برموفقیت کوتوب بولادر؟

عینی کشی ساویت موضوع فابریقاسیونی تیشندان سایلاب «که‌نه خان» اسملی اثرینی یازادر. اصل یازیلیشندا بو اثرنگ تورکستان خلقی باقیمندان قالای چیققانینی وه ساویت حکومتی طرفدان قالای قارشیلانیب، قاندای عاقبتگه محکوم ایتیلگه‌نینی وقتیله مجموعه‌مز اوقوچیلارینادا کورسه‌توب اوتوشکه اورونولمشدی. («یاش تورکستان» سان 56، «صحنه‌ده‌ن آتیلغان بر اثر» ایله 59نچی سان، «تاریخی حقیقت وه ساویت سیاستی»). بو سوك جنس یازیلاری اوچون‌ده او ساویت آگه‌نته‌له‌ری طرفدان ملتچیلکله عیبله‌نمه کده‌در.

تورلو قازاق ساویت یازیچیلاری اثرله‌رینی تحلیل وه تنقید ایتب یازماق ایسته‌گه‌ن ساویت تنقیدچیسی موقان اوغلی، جانسوگر اوغلندان بحث ایتب، اونگ 20 ییللق یازیچیلق تجربه‌سی بولغانی حالدا، کیگ مقیاسداغی موضوعلاردا اثر بیرمه‌گه‌نده‌ن شکایت ایته‌در. ایشنگ قزیغی‌دا شونداکه تنقیدچی جانسوگر اوغلی‌نگ انقلاب موضوعلارینا دائر یازیقلارینا قاراغاندا انقلابدان اولگی دور حادثات وه وقوعاتی اطرافدان آلنغان موضوعلارداغی اثرله‌رینگ داها جانلی، داها کوچلو بولغانینی سویله‌یدر. («قازاغستانسکایا پراودا» 28. 5. 35).

بو بر نیچه مثالنگ اوزی اصل موفقیتسزلك اوچاغینگ قایدا ایکه‌نینی آچیق کورسه‌توب تورسادا، مسئله‌نی ینه‌ده آچیقراق کورسه‌توب بیریش اوچون بر آزدا دوام ایته‌یلك.

مه‌نه سزگه اوزبیکستان فرقه‌سی کاتبی اکمل اکرامنگ یاش اوزبیك ساویت یازیچیسی حقنداغی حکمی: اکمل، 1934نچی ییلی 10 نچی مارتدا توپلانغان شورا یازیچیلاری توپلانیشندا، «یازیچیلاریمزنگ کوپی تورموشنی بیلمه‌یدی. هه‌ر خیل چه‌لکه‌شلکله‌رده شوندان کیلیب چیقادی. کوپینچه یازیچی زاوود،قولخوز حقندا یازادی. لکن اوزی

نه زاوود وه نه‌ده قولخوزدا بولغان وه اونلارنی أورگه‌نگه‌ن. اونگچون نتیجه‌ده ادبی اثر اورندا بیوروقراتی ته‌زی محصولاتی میدانغا کیلدی» دیدر.

الیاس جانسوگیر اوغلی «قازاغستانسکایا پراودا» (33 .5 .26) بو ییل ایللی چاماسندا قازاق تیلنده ساویت ادبی اثریمز بولدی. هه‌رچند بونلارنگ کوپچیلگی مفکوره وه صنعت جهتنده‌ن توبه‌ن درجه‌ده تورسادا سان اعتباریله بر یکون دیمه کدر» دیدر. باشقا بر ساویت تنقیدچیسی ایسه صنعت وه مفکوره باقیمندان اثر دیب کورسه‌تیلیرلك برده اثر یوقلیغینی سویله‌ب قازاغستاندا ساویت ادبیاتینی کوته‌رو کیره کلگینی آلغا سوره‌در.

اوزبیکستان فرقه صفلارینی تازالاو قومیسیونی باشلوغی گه‌ی ایسه بوندای یوکسه‌ك صنعت اثرله‌ری بر طرفدا تورسون، اوتمش تاریخنی حتی چاغاتای دوری ادبیاتی تاریخینی اوز ایشله‌رینه یارارلق (طبیعی روس بولشه‌ویزمی منفعتنه اویغون) بر شکلده اوگره‌نه‌رلك براثر یوقلغندان شکایت ایته‌در. («قیزیل اوزبیکستان» 35 .1 .17).

ایمدی برآز کوره‌یلك، ساویت حکومتی ادبیاتنی قایسی نقطه‌دان کوزه‌ته‌در، قای باقیمدان تنقید ایته‌در.

اوزبیکستان ساویت یازیچیلاری توپلانیشندا «سزنگ آراگزدا تنقیدنگ بولوشی نیمه اوچون ضرور؟» دیگه‌ن سورغونی قویغان اوزبیکستان فرقه کاتبی اکمل اکرام — «شونگ اوچون کیره‌ك، که بو ادبیاتداغی فرقه‌غا، شوراغا قارشی اورونوشلارنی فاش قیلیش، آچیش اوچون ضرور. بوندای اورونوشلار افسوس، که ادبیاتمزدا فوق‌العاده کوب» دیب اوزنده‌ن جواب‌ده بیره‌در. («قیزیل اوزبیکستان» 34 .3 .26).

بر قاتار یاش قازاق یازیچیلاری، اثرله‌ری تیلنده، آبای، احمد بایتورسون، میر یعقوب وه باشقالار کبی ملتچی، «آلاش اوردا»چی یازیچیلارینگ تیلی وه صنعتی تأثیری کورولگه‌نده‌ن عیبله‌نب، شوگا

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

كوره معامله كورمه كده‌در.

آخوند اوغلی اسملی بر تورکمه‌ن یازیچیسی ایسه یازیلارندا ایسکی تورکمه‌ن ادبیاتی تیلی تأثیری کورولگه‌نلك ایله عیبله‌نه‌در. («شورا لار تورکمه‌نستانی» 34 .5 .23). «شورا لار تورکمه‌نستانی»نگ عینی یازیسینا کوره، تورکمه‌نستاندا 1930/31نچی ییللارغا قادار عمومیتله ساویتله‌ر مفهومنده بر اثرده بولماغان، بوتون ادبیات وه مطبوعات ساویت أداره‌له‌رینه کیریب، ایش باشینا اوتوروب آلغان ملتچیله‌ر تأثیری آستندا قالیب کیتکه‌ن ایمش. بو دور ادبیاتندا تأثیرلی بولغان ملتچیله‌ر «مدنیت شامالی غربدان کیله‌در» دیگه‌ن شعار چیقارغانلار ایمش. «شورا لار تورکمه‌نستانی» محرری بو شعارنی «مدنیت ساویتله‌ر اتفاقندان ایمه‌س، تورکیه‌ده‌ن کیله‌در» دیگه‌نی دیب تأویل ایته‌در.

که‌ربابا اسملی بر تورکمه‌ن یازیچیسی خاتنلارغا اوز اختیاری بیله‌ن اویلانیش کیره‌کلگی فکرینی بیریشکه اورونغان وه تورکمه‌ن آوولندا صنفی کوره‌ش بارلیغنا ایناتچینی آچیق کورسه‌تمه‌گه‌ن ایمش. بونگ اوچون‌ده اونگ لیبه‌رالیزم طرفدارلیغی وه ملتچیلك قیلغانلغی سویله‌نه‌در.

نوروز اوغلی اسملی باشقا بر تورکمه‌ن یازیچیسی 1918/19نچی ییللاردا قاسپیدا آق روس کیمه‌له‌ریله قارشیلاشیب قالیب باتیریلغان 18 تورکمه‌ن حقندا یازغان بر اثرنده بونلارنگ تورکمه‌ن بولغانلقلاری اوچون باتریلدیقلارینی سویله‌گه‌ن. ساویت تنقیدچیسی بوندان محررنگ ملتچیلك قیلغانلیغینی چیقارادر. آق روسلار اونلارنی یالغز صنفی دشمانلق قاراشی بیله‌ن أولدورگه‌ن ایمشله‌ر.

مه‌نه سزگه قیزیق بر حال. عمر جان اسماعیل اوغلی اسملی بر یاش ساویت محرری بوندان بر نیچه ییل ایلگه‌ری پاختا مسئله‌سی‌اطرافندا «پاختا شونغیالاری» آتلی بر اثر یازادر. («یاش تورکستان» سان 16،

ص. 10-15.) او زمانگی ساویت حکومتی‌نگ مونو کولتور („Monokultur“) سیاستینی یاقلاب، اونی پروپاغاندا ایتکه‌ن قیزیل ادیب وقتندا ساویت حکومتی وه مطبوعاتینگ سوگسز تقدیرله‌رینه مظهر بولوب، مکافاتینی آلغان ایدی. بو مکافات قازانغان اثرنك اوستنده‌ن بر ایکی ییل کیچدی. آرالقدا ساویت حکومتینگ پاختا سیاستی‌ده تیکیشدی. („Monokultur“) یولی بتیریلدی. ایمدی بو باياقیش یازیچی شو وقتیله مکافات قازانغان اثری اوچون گناه ایشله‌گه‌نلگی اعتراف، توبه ایتدیریلیب، اثرینی یه‌گی پاختا سیاستینه اویغون ایتب یازیشغا مجبور ایتیلیب توراد‌ر.

دیمه‌ك ساویت ادبیاتی دیگه‌نده تورکستاندا بوکون‌ده ساویت سیاستی قفسینه سالنغان بر نه‌رسه توشونوله‌در. م. غورکی‌نگ ساویت یازیچیلارینا قیلغان توصیه‌سی تورکستانغا ایریشه آلماغان. موضوع، ماته‌ریال، اسلوب، تیل، یازیچی خلاصه هه‌ر نه‌رسه بویورتورما. بوندای بر وضعیت قارشیسندا قالای ادبی موفقیت کوتوب بولادر؟

مثال اوچون آلایلق، بر تورکستانلی یاش محرر «قولخوز» وه یا «اوتراقلاشترو» کبی ساویت سیاستی تارماقلاریندان بریسی حقندا بر موضوع آلادر. ایمدی او بونی اوز کوردیگی، بیلدیگنچه وه حقیقی وضعیتنك کورسه‌تووینچه‌می، یاخود ساویت سیاستینگ طلبنچه‌می یازادر؟ برنچی شکلده یازیشغا اونگ نه حقی بار وه نه‌ده امکانی. ایکنچی شکلده‌کی یازیشدا ایسه نه اونگ بیلگیسی، کورگوسی، تویغوسی، صنعتکارلغی وه نه‌ده اوبیه‌کتنگ حقیقی کورونوشی بر تأثیر ایته آلادر... امکان بیریلسه‌یدی «قولخوز» مسئله‌سنده‌ن بحث ایتوچی بر تورکستانلی یازیچی ساویت قولخوز سیاستی یوزنده‌ن توقغان سفالت، آچلق قیرغینی صحنه‌له‌رنده‌ن بریسینی وه یا زاوود وه فابریقادان بحث ایتوچی بر محرر او ییرده بولوب کیچمه‌کده بولغان ملی تارتیشمالاردان بر صحنه‌نی جانلاتریب یوبارار وه بلکه‌ده یالغز تورکستان اوچون ایمه‌س، بو نه‌یره‌گبازلقلارنگ نتیجه‌سی بیله‌ن مراقلانوچی باشقا محیطلار اوچون‌ده قیزیقارلق اثرله‌ر یاراتب قویغان بولور ایدی. اوگا بوندای بر امکان

بریلمه‌گه‌نلك بر طرفدا تورسون، حتی او حقیقتنگ، كورونوشنگ ته‌رسینه اوز تویغو، بیلگیسی وه صنعتینك طلبی علیهنه، كوره بیله توروب یالغان ماته‌ریاللار اوستنه یالغان خیالی نه‌رسه قوروب چیقاریشغا مجبور ایتیله‌در.

مثلا بر توركستانلی (قرغز) یازیچی ایسكی تاریخی قهرمان شابدان باتر وقعه‌سینی موضوع‌بحث ایتب آلمش وه‌حادثه‌نی تاریخی جریانینا موافق بر شكلده تصویر ایتمش. توركستانلی اوقوچیلار طرفدان یاخشی‌غنامراق‌ایله كوتولگه‌ن بواثر چیقار‌ـ‌چیقماس ساویت‌حكومتی‌طرفدان‌مفكوره‌جهتنده‌ن یارامسز تاپیلیب منع ایتیله‌در. ایكنچی بریسی ینه «شادمان» اسمی آستندا 1916نچی ییلی عصیانینی آلادر.(*) ساویت حكومتی طرفدان معقول تاپیلغان بو اثرده 1916نچی ییلغی توركستان خلقی عمومی كوته‌ریلیشی نیگیزنده صنفی كوره‌ش ایزله‌ری قیدیریلیب 1917نچی ییلی تورغوزولغان ساویت روسیه حاكمیتی بیله‌ن باغلاماقچی بولادر. روس حكمرانلیغنا قارشی توركستان خلقینگ عمومی كوته‌ریلیشنده‌ن عبارت بولغان بو عصیانی 1917نچی ییلغی روس حاكمیتینگ یه‌گیده‌ن تورغوزولوشی ایله باغلاش قادار تاریخی یالغانچیلق، تاریخی تحریفچیلك بولاآلیرمی؟ 1916نچی ییلی عصیانی توركستان خلقینك یات حاكمیتكه قاراشینی، اوز بارلیغی اوچون ایمتیلیشینی كورسه‌ته‌در. 1917نچی ییلغی قیزیل انقلاب ایسه چارلق روسیه‌سی اوردوسی طرفدان ایشله‌نگه‌ن، توركستان خلقینگ نه فعلاً وه نه‌ده ذهناً قاتناشی بولماغان قانلی، چیركین بر استیلا وه بر باسقین حادثه‌سیدر.

احمد جوره اسملی باشقا بر یاش محرر یه‌گیش — «باسماچیلار تورموشندان بر پارچا» دیب بر اثر یازدی. 1933نچی ییلی ساویت حكومتی طرفدان نشر ایتیلدی. بوكون یاشاب تورغان كشیله‌رنگ

(*) توركستان‌نك بوكونگی قیرغزستان دیب آتالغان قسمندا 1916نچی ییلغی روسیه‌گه قارشی عصیان حركتی باشندا شابدان باترنگ بالالاری تورغان ایدیله‌ر. عینی اسم شهر خلقندا شادمان شكلیده قوللانیلادر.

كوبچیلگی طرفدان حیاتی كوركو حالندا بیلنگه‌ن بر تاریخی حادثه اوستنده یازیلغان بو اثرده حقیقتغا اویغون بر فكر، بر حادثه تصویری تاپا آلمایسز.

اوچنچی بریسی «اوتراقلاشترو» مسئله‌سی اوستنده یازادر. قیزیل روسیه‌نگ بو سیاسی نه‌یره‌گبازلیغی فجایعینی اوز اوموزندا كوته‌روب یورگان، بو، یوزده‌ن آچلق، سفالت ایچنده قیریلماقدا بولغان بر خلققا «ساویت اوتراقلاشترو» سیاستی آرقاسندا «جنت» یارانغانلیغی، اوتراقلاشتریلغانلارنگ جنتده اویناب یورگانلكلاری صحنه‌سی كورسه‌تیله‌در.

ینه بریسی توركستان مختاریت حكومتی مسئله‌سینی موضوع ایتب آلیب بر اثر یازادر. بو اثرده تاریخی حقیقتغا اویغون برگنه صحنه، برگنه تیپ، برگنه فكر بار بولسا ایدی، ینه بر نه‌رسه دیمه‌ك ممكن ایدی... ساویت حكومتی ایسه شوندای اثرله‌ر قیدیرادر. شوندایلارینی معقول تاپادر.

مه‌نه شو جنسده‌ن اثرله‌رده‌ن نه بر ادبی وه نه‌ده بر اجتماعی موفقیت كوتوب بولادیمی؟ شوندای بر شرائط آستندا ادبی، اجتماعی موفقیت امیدی بیله‌ن قولیغان قلم آلماق اوچون یا خصوصی بر منفعت، غرض تعقیب ایتكه‌ن وه یاده صنعت وه اونگ طلبله‌رنده‌ن بوتونله‌ی خبرسز بر یاش بولوش كیره‌ك.

بو موفقیتسزلك گناهینك كیمنك اوموزندا ایكه‌نی آچیق كورونوب تورسادا ساویت منبعلارینك اوز حكم وه شهادتینی كتیرمه‌ی اوتمه‌یلك. مه‌نه «قازاغستانسكایا پراودا»دا چیققان بر مقاله‌سنده قابل اوغلی دیگه‌ن بر ساویت تنقیدچیسی — ایسكی فرقه باشچیلیغینی»، «آوولنی یه‌گیده‌ن سوسیالیستچه قورو»، «قولخوزچیلق»، «اوتراقلاشترو»، «كوچوب كیتكه‌ن جماعتنی قایتادان اوتورتو» وه معارف ایشله‌رنده كورسه‌تدیكی قوپال سیاسی یاگلیشلقلاری ایله بر قاتاردا قازاق ادبیات وه صنعتینگ آغیر وضعیتكه توشوب قالووینادا سببچیلك بیله‌ن عیبله‌یدر. («قازاغستانسكایا پراودا» 33 .12 .30).

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

بونداى بر شرائط آستندا ادبيات يارانماغى احتمالى بارمى ؟ طبيعى يوق. بو وضعيت توردوقچا، ماقسيم غوركى‌نگ روس يازيچيلارى اوچون سويله‌ديكى شرائط توركستان يازيچيسى اوچون‌ده يارانماديقچا حقيقى صنعت وه ادبيات‌دا يارانا آلماياجاقدر. توركستاندا بو وضعيتنگ يارانماسى ايسه ساويت-روس حاكميتينك قولاشى وه مستقل ملى قورولوش ايله باغليدر.

طاهر

✶

كتابيات:

توركستان حقندا فرانسز تيلنده بر مقاله

پاريسده چيقا تورغان «كونده‌لك بيولله‌تەن» („Bulletin Quotidien“) مجموعه‌سينگ 3نچى ايونداغى (125) ساندا روس مستشرقلاريندان واسيلى په‌ترووبچ نيكيتين‌نگ «ساويتلەر قول آستندا توركستاننگ سياسى تكاملى» („L'Evolution Politique du Turkestan sous les Soviets“) باشلوقلى بر مقالەسى باسيليب چيقدى.

و. پ. نيكيتين توركستاندا ساويت ره‌ژيمينى اوچ دوركه بوله‌در. برنچى دور: 1917-1920نچى ييللار؛ ايكنچى دور: 1920-1923 وه اوچنچى 1924نچى ييلغى «ملى چيگەرەلەش»دەن سونگغو دور. كوبره‌ك بولشه‌ويك قسماً‌دا آلمان وه اينگليز منبعلاريغا تايانيب يازيلغان بو مقاله‌ده نيكيتين نه ساويت حكومتينك طرفدارى وه نه‌ده توركستاندا يوركوزولوب كيلمەكدە بولغان «لەنينيزم ملى سياستينگ» ساويت حكومتينگ اميد ايتديكى نتيجه‌نى بيره بيله تورغانلغا ايناناغان كشى بولوب كورونه‌در. نيكيتين شو بحث ايتديگمز يازيسندا ساويت حكومتينگ توركستان توركلرينك ملى حق، حقوقلارينى آياق آستى ايتب قورولغانيدان باشلاب، بولشه‌ويكلەرنك هەر ساحه‌دا — عموم سياسى، اقتصادى وه آينقسا «لەنينيزم ملى سياستى» يوللاريداغى تشبثلەريندەن وه اولارنگ بوتونيسگه قارشى كوتەريلگەن توركستان ملى حركتلەرندەن قيسقا-

قيسقا بحث ايتب اوتكەن. مقالەسينگ ايگ آياغندا:

«ساويتلەر توركستاندا حمايه ايتب كيلمەكدە بولغان «كورونوشيله ملى، مندرجه‌سيله سوسياليست تكاملى» موفقيتنه ايناناردلار، لاكن بولشه‌ويكلەرنگ قوللانديغى بو اسلوبنگ ايكنچى قسمى (يعنى سوسياليست تكاملى)نگ كيله‌جه‌كده يوقلا چيقيبُ كيتيشى محتملدر» ديدر.

مقالەسينك «توركستان خلقينك حق دعواسى» (ملى طلبلەرى) باشلوقلى قسمندا و. پ. نيكيتين مرحوم ابراهيم‌بيك لاقايلى ايله بورونغو بوخارا اميرى روس گه‌نه‌رالى سيد ميرعالم خان طرفلاريندان «توركستان خلقيغا» ديب تارقاتيلغان اعلاننى كيترگەن. معلومدر، كه بو ايكيسى‌دە توركستان توركلەرينك چار ايكنچى نيقولاى رومانوف وه اونگ صادق ما لايى سيد مير عالم خان دوريندە «بختلى» ايكەنلەريندەن سويلەرايديلەر.

طبيعى، توركستان توركلەرينگ ملى دعواسى، ملى طلبلەرى انقلابدان اولگى، يعنى روس چاريزمى وه اونگ قولى بوخارا خانلغى دوريندەگى سياسى وه ملى وضعيتگه قايتيش ايمه‌سدر. بزنگ ملى دعوامز توركستاننگ بوتونلەى يات وه يات مالايلارى بويوندوروغندان قورتولوشى وه تام معناسيله ملى استقلاليتينى اوز قوليغا آليب، اوز ملى دولتينى تورغوزوشيدر. بولشه‌ويكلەرگه قارشى كورەشيمز ايسه، بزنى شو مقصدغا ييتكزيش حركت وه واسطەلاريندان‌غا عبارتدر.

مچ.

✶

بين‌الملل وضعيت

بين‌الملل وضعيت بارغان سارى قاريشيب بارادر. يالغز مهم حادثه‌لەرنى ساناب چيقو اوزى كيلگوسى حقندا هەر نه‌رسه‌نى اويلاشغا كفايت ايته‌در. كيتديكچه كيسكينلەشيب بارا ياتقان ايتاليا-جبشستان تارتيشماسينك آخرى سوغوش بيله‌ن نتيجه‌له‌نه تورغانغا اوخشايدر. كوب زحمتله‌ر، آغيرلقلار بيله‌ن قورولغان اينگلته‌ره-فرانسه-ايتاليا برلەشيك جبهه‌سى اوز ايچنده‌ن اوزى بوزولوب تورو‌بدر. يراق شرقدا ياپونيا-ختاى مناسباتى

یه‌گیده‌ن کیرکین بر شکل آلدی. بونلار بین‌الملل باشایشنگ ایک آچیق کورونوب تورغان خسته‌لق علامتله‌ری.

طبیعی بین‌الملل مناسباتدا «مثبت» حادثه‌له‌رده یوق ایمه‌س. برآز چوقورراق تیکشیریب، اویلاب کورگه‌نده «بو مثبت» حادثه‌له‌رنگ‌ده یوقاریدا قید ایتدیگمز قورقولو جهتله‌ر قادار کوچلو، آچیق بر صورتده جهان سوغوشی وه وه‌رسای‌نگ یاراتدیغی بوکونگی آوروپا وه بوتون دنیانگ تهلکه‌لی وضعیتینی‌گنه کورسه‌تکه‌نی آگلاشیلادر.

I — ایتالیا-حبشستان دعواسی اوتکه‌ن ییل سوگندا باشلاندی. بو تارتیشما — بر طرفدان هه‌م ایتالیا، هه‌م حبشستان‌نگ ملتله‌ر جمعیتی اعضاسی بولغانلقلاری، ایکنچی طرفدان‌دا حبشستان مسئله‌سینگ فرانسه آینقسا اینگلته‌ره منفعتینی قاتتق علاقه‌دار ایتکه‌نلگی بیله‌ن‌مرکبله‌شب‌بارادر.

1906نچی ییلی (13. XII.) اینگلته‌ره، فرانسا هه‌م ایتالیا حکومتله‌ری اوز آرالارندا حبشستان استقلالینی ساقلاو یولندا سوز بیریشکه‌ن ایدیله‌ر(*). 1923نچی ییلی، فرانسا حکومتینگ تشبثیله، حبشستان ملتله‌ر جمعیتنه اعضالققا قبول ایتیلدی...(**) تاوشغا قویولور آلدندا ایتالیا ممثلی هه‌م حبشستانغا قاراتب کوب محبتلی نطقلار سویله‌دی. اینگلته‌ره بیطرف قالدی. 1928نچی ییلندان‌به‌ری ایتالیا ایله حبشستان آراسندا دوستلق آگلاشماسی بار. بو معاهده بویونچا هه‌ر ایکی طرف‌دا چیقووی محتمل بوتون دعوالارنی حکم واسطه‌سیله ییشونی قبول ایته‌در.

اینگلته‌ره، فرانسا، هه‌م ایتالیا حکومتله‌رینگ یاواش-یاواش بو مملکتنك خوجالق حیاتی مهم تارماقلارینی ایگه‌لله‌ب آلیشلارینا 1906 معاهده‌سی کیچکنه‌گنه بولسادا مانعلق تشکیل ایتمه‌دی.

(*) اصل مقصد، طبیعی، حبشستاننك استقلالینا حرمت بولماسدان، بو اوچ بویوك آوروپا ایمپه‌ریالیست دولتینك حبشستاننی بر‌برینده‌ن «قزغانیب» باشقا بریسنك قولیغا اوتوب کیتمه‌سلگی احتیاطی ایدی.

(**) حبشستاننی ملتله‌ر جمعیتی قاناتی آستیغا کرگیزیب آلیب، فرانسا اونی، وقتیله اوزینك ساوق قاراب یوردیگی بوکونگی دوستی ایتالیا «هجومنده‌ن» ساقلاب قالماقچی بولغان‌ایدی.

1) مملکتنگ مرکزی آددیس-آبه‌بانی فرانسوز لیمانی جیبوتی ایله باغلایتورغان 800 کیلومه‌ترو اوزونلغندا بوتون حبشستاننگ برگنه تیمیر یولی فرانسوزله‌ر قولندادر.

2) ییرلی بانقلار تشکیل ایتو یولی بیله‌ن حبشستان‌نگ مالیه‌سی اینگلیزله‌ر قولینا اوتوب کیتمشدر.

3) حبشستان‌نگ پوستا-تیلغراف ایشله‌ری ایتالیانلار قولندادر.

ایمدی حبشستان‌نگ ملتله‌ر جمعیتنده اعضا بولغانلیغی وه ایتالیا ایله آرالارنداغی 1928 معاهده‌سی اهمیتینه کیلگه‌نده، بو جهتنی هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن یاخشی ایتالیانگ حبشستاننی ملتله‌ر جمعیتی اعضالغندان قووب، اونگ اوستنده‌ن اوزینه ماندات بیریلووی حقنداغی تکلیف وه‌آرقا-آرقاغا آفریقاغا یوباریلیب تورغان ایتالیا عسکری کوچله‌ری کورسه‌ته‌در... ایتالیا دیکتاتوری موسسولینی حبشستانغا قارشی حرکت پلانینی ایشکه آشیریشدا هیچ بر طرفدان حتی ملتله‌ر جمعیتی طرفندان هه‌ر قاندای بر قاتشوغا یول بیرمه‌یه‌جه‌گینی آچیق سویله‌دی. اگرده ملتله‌ر جمعیتی اوز اعضاسی حبشستاننی قورروماق حرکتینه توشه‌جه‌ك بولسا، ایتالیا ملتله‌ر جمعیتینی تاشلاب چیقیب کیته‌جه‌کدر. بو صورتده، آمریقا قوشما جمهوریتی، یاپونیا، آلمانیا وه ایتالیا قاتناشماغاندان سوڭ، «بین‌الملل پارلامان» حالینگ نیمه بولوشی حقندا سویله‌ب اوتورودا کیره‌ك ایمه‌س.

اینگلته‌ره ایتالیانی حبشستان قومشولغنداغی اوز مستملکه‌سنده‌ن بر قسمینی بیرو یولی بیله‌ن بولسادا توختاتیشقا اوروناددر. طبیعی اینگلته‌ره بو فداکارلقنی حبشستاننی سه‌وگه‌نده‌ن ایشله‌مه‌یدر. حبشستان ایتالیانلار طرفندان اشغال ایتیلیب قالسا آفریقانگ بو قسمنداغی اینگلیز منافعی تهلکه آستنا کیریب قالادر. فرانسادا ایشنگ ایتالیا وه حبشستان آراسندا سوغوش چیقیب کیتو درجه‌سینه بارماسلیغینی ایسته‌ر ایدی. بوندای بر سوغوش چیقیب کیتسه، اونگ ایتالیا اوچون کوب آغیر بولاجاغی شبهه‌سزدر؛ ایتالیانگ حبشستان‌نی یه‌گیب، اونگ اوستنه اوز حکمرانلغینی قورا بیله‌جه‌گینه شبهه بیله‌ن قارالادر.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەرلەر ۋە تولىيازمىلار ئامبىرى

فرانسا، بوندای بر سوغوشنگ ایتالیانی آوروپا مسئلەرندەن اوزاقلاشتروی حتی بوندای بر سوغوشنگ ایتالیانگ اورتا آوروپاداغی وضعیتینی ضعیفلەتب قویووندان قورقادر. وە آلمانیا بو وضعیتدەن فائدەلەنب آوستریانی قوشوب آلو پلانینی ایشکە آشیریب کیتەر دیب اویلایدر. چەخوسلاواقیا وە رومانیا تهدید آستنا توشوب قالاجاق وە نهایت‌النهایە اورتا آوروپادا آلمان هەگەمونیسی قورولوب قالار دیگەن اویدان قورقادرلار.

ملتلەر جمعیتینگ بر اعضاسی ایکنچی بر اعضاسینی استیلا پلانینی قوروب بوتون دنیا کوزی آلدیندا، آچیقدان آچیق سوغوش حاضرلغینی کوروب توروبدر. بو صورتلە طنطنەلار ایلە امضالانغان معاهدەلەراهمیتسز کاغذ پارچالارینا آیلانتریلماقدادر. «کولتورلو» آوروپانگ بوتون دنیاغا بیرە تورغان سیاسی اخلاق درسی مەنە شوندان عبارت. ایتالیا-حبشستان مسئلەسی بزنی مەنە شو معنوی، اخلاقی باقمدان‌غنا علاقەدار ایتەدر.

II — اینگیلتەرە-فرانسا آگلاشماسی (غینوار 1935)، فرانسا-ایتالیا آگلاشماسی (فیبرال 1935)، وە شترەزا آگلاشماسی (آپریل 1935) وە نهایت ملتلەر جمعیتی شوراسی مای تویلانیشندان سوڭ برلەشکەن اینگلتەرە-فرانسا-ایتالیا جبهەسی توزولدی دیب اعلان ایتکەنلەر ایدی. بو برلەشکەن جبهەنگ معناسی اینگلتەرە-فرانسا-ایتالیانگ او کوندەن سوڭ دنیا وە بالخاصە آوروپا صلحینی ساقلاش یولندا قول قولغا بیریب عمومی، برلەشکەن آوروپا سیاستی یوروتاجاقلاری ایدی.

بو سیاست ایسە وەرسای معاهدەسی مادەلەرندەن «ساغ» قالغانلانلارینی عمومی کوچ بیلەن ساقلاشقا اورونونی طلب ایتەر، یعنی وەرسای معاهدەسی بویونچا تثبیت ایتیلگەن حدودلار وە حربی تعهدلەرنی بر طرفلی قرارلە بوزوغا یول بیرمەسلکنی ایستەر ایدی. ینە بو دولتلەر عمومی تینچلقنی ساقلاو اوچون شرقی آوروپا، اورتا آوروپا وە غربی آوروپا (هوا) میثاقلارینی یاساش اوستندە آگلاشدیلار. بو آگلاشمادا فرانسانگ اصراری اوزرینە بو میثاقلارنگ ضمناً بربری ایلە باغلی

بولوشی، هیچ بریسی قالغان ایکیسندەن آیریلب، آیریم معاهدە حالندا، هیچ بولماغاندا باشقالاری اوستندەدە آگلاشما حاصل بولغونچا، ایشلەنمەسلك کیرەکلی تاپیلغان‌ایدی. شونی‌دا ئەیتیش کیرەك، کە بو قرارلارنگ «سیوری اوچی» «آلمانیا قورقوسی» دیب قبول ایتدیکلەری احوال روحیەگە قاراتیلغان ایدی. مەنە ایمدی بوتون بو برلەشکەن؛ اینگلتەرە-فرانسە-ایتالیا جبهەسی حقنداغی، آگلاشمالاردان سوڭ اینگلتەرە 18 نچی ایبوندە آلمانیا ایلە دیڭز کوچلەری اوستندە معاهدە امضالادی. باشقا سوز بیلەن ئەیتکەندە، اینگلتەرە اوز وعدلەرینی هەمدە وەرسای معاهدەسی‌نگ حربی مادەلەرندەن قالغانینی بوزغان بولدی. بونگ فرانسا افکار عاممەسینی نە قادار عصبیلەشترگەنی درجەسینی تعیین ایتیش او قادار کوچلو بر معما ایمەس.

اینگلیزلەر ایسە بوگا، اینگلتەرە بو سوڭ فرصتنی استفادە ایتب آلمانیا ایلە آگلاشماسایدی، باری بر آلمانیا سوغوش کیمەلەری سالا باشلار ایدی. او وقت نیمە قیلینا بیلەر ایدی؟ سوغوش باشلاناجاقمی ایدی؟ طبیعی یوق. نە اینگلتەرە وە نەدە باشقا بر دولت سوغوشنی ایستەیدر. دیمەك «آغیرلقنك کیچیگی»نی سایلاش کیرەك بولدی. اینگلتەرە آوروپانی وە بوتون دنیانی سوغوش فلاکتنە کیریتمەسلك اوچون اوز وعدلەرینی بوزونی ترجیح ایتدی دیب جواب بیرەدرلەر(*). اینگلتەرە-آلمانیا آگلاشماسی بویونچا آلمانیا اینگلتەرە سوغوش کیمەلەرینگ یوزدە 35ی نسبتندە سوغوش کیمەلەری سالا آلاجاقدر. یالغز آلمانیا سو آستی کیمەلەرینی یوزدە 40-45نسبتنە چیقارا آلاجاقدر. بو کوب کورونمەیدر. فقط شونی نظردە توتوش کیرەك، کە اینگلتەرەنگ دیڭز کوچلەری دنیانك هەر طرفنداغی دیڭزلەرگە یایلغان بر حالدادر. آلمانیانگ کوچلەری ایسە اساس اعتباریلە بالطق وە شمال (آلمان) دیڭزلەرندە گنە تویلانمش بولوناجاقدر. جغرافیا خریطەسینە باقساڭز کورەجەکسڭز

(*) طبیعی انگلیزلەر آند وە وعدیمزنی بوزدوق دیب آچیب ئەیتمەیدرلەر. اولار تورلو تورلو اوستالقلار ایلە وعدلەرینە صادق قالغانلقلارینی کورسەتیشکە اوروناردلار.

که بو آلمانیا دیگز کوچی بر دولت اوچون قورقو تشکیل ایتەجەك بولسا ، اودا برنچی نوبتدە روسیەدر.

اینگلتەرە اوزینگ ایجابندە ، شرقی وە اورتا آوروپا میثاقلارینی کوتوب تورمای ، آلمانیا ایلە هوا کوچلەری حقندادا آگلاشما ایشلەشکە حاضر بولغانلیغینی فرانسا وە ایتالیاغا سیزدیردی. چونکە بو هوا آگلاشماسیدا ، 18 ایيون دیگز کوچلەری آگلاشماسی کبی ، عمومی سیاسی امنیت مسئلەسینگ قسماً ییشیلووی دیمەك بولادر. بونگلە آلمانیا تجرید ایتیلگەنلك وضعیتندەن چیققان بولادر وە اونگ وضعیتی محکملەنەدر. آلمانیا سیاسی وضعیتینگ محکملەنیشی ایلە «اورتا آوروپا» وە مشهور «شرقی آوروپا» میثاقلاری مسئلەلەری سوغا توشکەن بولادر.

اینگلتەرەنگ ، برلەشکەن جبهەنی بوزوب چیقیب ، آیریم آگلاشما یاساو سیاستندە هیچ بر یەگیلك یوقدر. بوتون آوروپا ساویت روسیەنی تانیماغان وە اونیگلە جیم-جیت اوروش وضعیتی ساقلاغان بر زماندا ، اونگلە تجارت معاهدەسی یاساب ، ضمناً ساویت حکومتینی تانیغان دولتدە اینگلتەرە ایدی. او زمان بعضی بر آوروپا دولتلەرینگ حیرت وە سوراقلارینا قارشی او زمانغی اینگلیز حکومتی باشلوغی لوید-جورج «آدامخورلار ایلەدە تجارت ایتیلەدر» دیب جواب قایتارغان ایدی.

آلمانیا ساویت روسیە ایمەس. اونگ موقعی ، خلقینگ مادی وە معنوی کوچی اونگلە آگلاشماغونچا آوروپادا تینچ یاشایشنی توشونوگە اوروندا قالدیرمایدر. آوروپانگ بویوك دولتلەری ایچندە بونی برنچی دفعە آگلاب اوندان نتیجە چیقارغان لهستان بولدی. ایمدی اینگلتەرەدە بو یولغا کیریب بارا یاتیر...

III — کوتولمەگەن بر صورتدە مانجوریا وە ختای حدودلاری باشندا چیقیب قالغان حادثەلەر سوغوش چیقیب کیتو قورقوسینی توغدوروب قویغان ایدی. ایچکی سوغوشلاردان ضعیفلەنب قالغان ختای یاپونیانگ طلبلەرینی قبول ایتشدەن باشقا یول تاپالمای قالدی. شمالی ختایدا محکملەنە باشلاغان یاپونیا نفوذی حقیقتدا یاواش-یاواش ساویت روسیە

أدارەسندە بولغان تیشقی موغولستان حدودینە یاناشماقدادر. مانجوریانك اشغالی زماندا آوروپالیلاردان یاردام سوراب مراجعت ایتکەن ختای ، بو سفر آوروپاغا آغزاکی پروتەست ایتبدە مراجعت ایتمەدی...

IV — بین‌الملل مناسباتداغی «مثبت کورونوشلەر»دەن بز اوقوچیلاریمزنی آینقسا چەخوسلاواقیا مینستری موسیو بەنەش‌نگ ایيون باشنداغی موسقوا سیاحتی ایلە تانیشتریب اوتمەکچی‌ایدیك. 35 .5 .16دە چەخوسلاواقیا-ساویت روسیە معاهدەسی امضالانغاندان سوڭ ، مینسترلەر پایتختلارنی زیارت ایتب قارشیلقلی ویزیتلەر بیریب یورگان بر زماندا ، بەنەشنك روسیە سیاحتی هیچ بر آیریچا معنا افادە ایتمەس ایدی. لاکن بو کونکی کوندە بەنەشنگ سیاحتی باشقاچا بر رنك آلدی. بز بو یردە بەنەشنگ ساویت حکومتی باشلوقلاری بیلەن قیلغان سوزلەری اوستندە تفصیلاتغا کیریشیب اوتورمایمز. یالغز 8.6.35دە موسقوادا لیتوینوف ایلە بەنەشنك بربریگە قاراتیب سویلەگەن نطقلاریندان ملی مسئلە باقمندان مهم بولغان نقطەسینی کیتریب‌گنە اوتەمز. لیتوینوف بەنەش‌نی تبریك ایتب سویلەگەن نطقندا «چەخوسلاواقیا ایلە بزنگ اتفاق خلقلاری آراسنداغی سیمپاتی تویغوسینك کوکلەری تاریخنگ تیرەنلکلەرینە کیتەدر»(*) دیدر. بولشەویك مینسترینك بو سوزلەریندەن ایسکی اسلاو روسیەنك اسلاو چەخ وە سلاواق خلقلارینا کورسەتدیکی عرقی سیمپاتینی آگلاتماقچی بولغانلیغی کورونوب تورادر.

مەنە اوگا بەنەشنگ بیرگەن جوابی(**): «عصرلاردان‌بەری بزنگ خلق سزنگ خلقلە سیقی بر باغلیلق بارلغینی سەزیب کیلدی. هەر چند

*) „Симпатии, которые питают друг к другу народы нашего Союза и Чехо-Словацкой Республики, уходят своими корнями вглубь истории.“

**) „В течение многих столетий наш народ ощущал тесную связь свами, хотя в политическом отношении это не всегда проявлялось, но культурные и идейные свяви, подкрепленные сознанием нашего родства по культуре и языку, всегда были велики . . .“

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە قەدەسلىرى ئەسەرلەر قولىيازمىلار ئامبىرى

بو (سەزگى) سیاسی جهتدەن هەر زمان کورونمەدی ایسەدە، کولتور وە ایدەی (فکر) باغلانیشی، کولتور وە تیل اقراپالیغمزدان، هەر زمان بویوك ایدی». («ایزوەستیە» 35 .6 .9).

بز بو یرده اوقوچیلاریمزنك نظر دقتینی چارلقنك تاریخی پایتختی، ساویت روسیەنگ قیزیل «بین‌الملل» پایتختی موسقوادا بولشەویك لیتوینوف ایله خلقچی سوسیالیست بەنەش‌نگ ایکی اسلاو خلقی آراسنداغی سیمپاتی کوکینگ تاریخنگ تیرەنلکلەرندە ایکەنی حقندا آگلاشولارینا جلب ایتب اوتمەکچی بولامز. اسلاو خلقلاری آراسنداغی قارشیلقلی سیمپاتیدەن بحث ایتو بزنگ تورکلك حسمزنی تحقیر ایتمەیدر. فقط بونگلەدە قیزیل ساویت پایتختندە اینتەرناسیونالیست هەمدە یهودی لیتوینوف رسمی تبریك سوزندە اسلاو خلقلاری آراسنداغی سیمپاتیدەن بحث ایتب اوتورغان بر چاغدا بز ملی جهتدەن ایزیلگەن، وطندان آیریلغان تورکلەر، بولشەویکلەر طرفدان قورولغان سدچین آرقاسندا قالدیریلغان توغانلاریمزغا قارشیلقلی تورکلك سیمپاتیسی سوزلەرینی یتکەزو حق وە امکاندان محروم بولوب اوتورغانمزدان توقتان آجی وە آغریلاریمزنی‌دا یاشیرا آلمایمز. م.

✶

نذیر تورەقولف «جنگاور خداسزلار باشلوغی»

1925نچی یلی آپریل آیندا موسقوادا ساویت روسیەدەگی بوتون «خداسزلار» تشکیلاتینگ برنچی قورولتایی بولوب اوتکەن ایدی. شو «تاریخی حادثه» مناسبتیله، غیر روس ملتلەر آراسندا «دینگه قارشی کورەش» شعبەسینگ سابق باشلوغی م. کوبەتسکی، موسقوادا چیقا تورغان «انقلاب وە ملتلەر» مجموعەسینگ اوشبو یلغی 5نچی ساندا «جنگاور خداسزلار برلگی‌نگ اون یللغی» باشلقلی مقالەسندە نذیر تورەقولف حقندا شایان دقت معلومات بیرمەکدەدر م. کوبەتسکی: «(خداسزلار) مرکز نشریاتی باشلوغی یولداش تورەقولف، اوندان سوك یولداش رحیمایف ایلك کونلەردەن غیر روس ملتلەر آراسنداغی دینگه قارشی کورەشکە بویوك یاردەم بیتکیزیب کیلدیلەر. (شو) مرکز نشریات واسطەسیله دینگه قارشی ملی (تیللەردە) درسلکلەر، دینگه قارشی یورگوزولگەن هەر تورلو هجوملار مناسبتیله خلققا قولای آگلاشیلاتورغان رسالەلەر باسیلیب تارقاتیلدی»(*) دیب یازادر.

بوندان کورونوب تورادر، کە نذیر تورەقولف ساویت روسیەسندەگی مسلمانلار آراسندا اسلام دینیگه قارشی دوشمانلق کورەشی یوروتقان جنگاور خداسزلارنك باشلوغی بولغان.

1) نذیر تورەقوالف، 2) عبدالرشید ابراهیم

«خداسزلق» یولندا وە اسلام دینیگه قارشی کورەشدە کورسەتە بیلگەن بویوك خدمتلەری آرقاسندا نذیر تورەقولف بوتون اسلام عالمی

*) „Руководителы Центриздата т. Тюрякулов, а затем т. Рахимбаев, с самых первых дней оказывали большую поддержку антирелигиозной работе среди национальностей. Через Центриздат были изданы национальные антирелигиозные учебники, популярные брошюры к различным антирелигизоным кампаниям и т. д.“

اوچون مقدس بر أولکه دیب تانیلغان حجازدا ساویت حکومتینگ ممثللگینی قازانمشدر.

خداسز وه دین دوشمانی نذیر توره‌قولف‌نی مکه وه مدینه اوچون ایلچی قیلیب تعیین ایتکه‌ن ساویت حکومتینگ شیطانلغینا باقگز لار.

دینگه حرمت ایتوچیله‌رنگ نظر دقتینی آیریچا جلب ایته تورغان بر نه‌رسه بولسا، اودا شو شیطان نذیر توره‌قولف‌غا دلیللك قیلیب، اونیگله برابر مکه‌گه باریب، اوزینگ اسلام عالمی وه ایسکیده‌گی قاضیلق منصبی پرده‌سی آستندا اونی (نذیر توره‌قولفنی) حج‌گه توپلانغان مسلمانلار کوزنده «دین وه ملت دوستی» ایتب کورسه‌تیشکه بارکوچی ایله اورونبان عبدالرشید ابراهیم قارتنگ اویاتسز وه یولسز حرکتله‌ریدر.

بز بو یرده، خداسز وه دین دوشمانی نذیر توره‌قولف ایله «دیندار وه قاضی» عبدالرشید ابراهیم‌نگ برلکده، بر غروپ حالندا، مکه‌ده، اندیجان باغچاسندا توشکه‌ن یوقاریداغی فوتوغرافینا اوقوچیلاریمزنگ نظر دقتینی آیریچا تارتیب اوته‌مز.

★

تورکستان خبرلری

قازاغستاندا مکتب بنالاری — قازاغستان معارف قومیساری اورون‌باساری جانتله‌و اوغلی‌نگ قازاغستانداغی مکتب بنالارینگ یتیمسز‌لگینده‌ن شکایت ایتب یازغان مقاله‌سنده‌ن توبه‌نده‌گی معلوماتلارنی کتیره‌مز: 1934نچی یلی بوتون قازاغستاندا 6547 مکتب بناسی بولوب، اولاردان 3853ی قازاق رایونلارندا ایدی. بو بنالاردان آنجاق یوزده 44ی مکتب اوچون سالینب، قالغانلاری ایسه (یاریمیسندان کوپیسی) هه‌ر تورلو باشقا بنالاردان مکتبله‌رگه آیلانتریلغان. مکتب اوچون هیچ یارامایتورغان بنالارغا «تقیلغان» مکتبله‌ر سانی جوده کوب؛ مکتب بنالارینگ یوزده 38ی باشدان آیاق تعمیراته محتاج، یوزده 34ی ایسه مکتب اوچوان هیچ یارامایدی. آوول مکتب بنالاری کوپینچه «یر که‌په» (Землянка) له‌رده‌ن گنه عبارتدر.

مکتب وضعیتینگ بو قادار آغرلغیغا قاراماسدان، مکتب سالیش پلانی هیچ اورونغا کیلمه‌یدی. مثلا: مکتب سالیش پلانی 1931نچی یلدا یوزده 41,6؛ 1932نچی یلدا یوزده 20,4؛ 1933نچی یلدا یوزده 24‌گنه بجه‌ریلگه‌ن ایدی... 1934نچی یلی سالینماقدا بولغان مکتب بنا‌لارینگ کوپیسی 1930، 1929 حتی 1928نچی یللاردا سالینا باشلاغان ایدی.

سوگغو 14 یل ایچنده بوتون قازاغستان اولکه‌سی شهرله‌رینده بیرگنه بولسادا مکتب بناسی سالینماغان. یالغز چیمکه‌نت‌ده‌گنه 7 یللق مکتب بناسی سالندی. مکتب بنالاری آزلغندان قازاغستاننگ پایتختی آلما‌آتادا ایسه اوچگه بولونوب اوقویدرلار...»

یاش تورکستان عالمه‌ری ـ «ایزوه‌ستیا» غازیتاسی 35 .7 .4 تاریخلی سانندا، یاش تورکستانلی کریم اوغلینك تاشکندده‌کی «پاختاچیلق علمی تدقیقات اینستیتوتی»گه پاختا حاستالغی حقندا مهم علمی بر اثر یازاراق تاپشیریب، شو اینستیتوت طرفندان «قیشلاق خوجالغی عالمی» عنوانینی آلا بیلگه‌نلگینی خبر بیره‌در.

ینه شو «ایزوه‌ستیا»نگ 35 .7 .5ده چیققان سانندا، عبدالله اوغلی آتلی باشقا بر یاش تورکستانلینگ شاعر مایلی اوغلی بایمبه‌ت شعرلاری حقندا یازغان بر اثرنگ تیل وه ادبی تیکشیرو باقیمندان بویوك علمی بر اثر اولاراق تانیلیب، قازاغستان دولت نشریاتی طرفندان باسیلیشغا قرار بیریلگه‌نلگینی اوقودوق.

بوندان آلتی یل ایلگه‌ری، 1929نچی یلی، اورتا آسیا دارالفنو‌نینی بتیریب چیققان زاهد اوغلی اسملی بر تورکستانلی حیوانات متخصصی بولوب تانیلیب اورتا آسیا دارالفنوندا معلملککه تعیین ایتیل‌مشدر. یاقیندا زاهد اوغلی طرفندان حاضرلانغان لاتینچا‌روسچا‌اوز‌

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com

بيكچه «حيوانات ئەنسەكلوپەديسى» باسيليب چيقاجاقمش. («پراودا ووستوكا» 27. 5. 35).

قازاغستاندا قيزيل «انقلاب» تاريخى تيكشيريلەدر

«قازاغستانسكايا پراودا» (23. 3. 35)دان اورگەنديگمزە كورە، «مارقس-لەنين» اسمندەكى علمى تيكشيرو اينستيتوتى اجتماعى آرخيف أدارەسى ايلە برلكدە بويوك بر تاريخى اثر حاضرلاماقدادر. قازاغستانك 15 ييللغى مانسبتيلە چيقاجاق بو اثر قازاغستاندا اوقتوبر انقلابى وە وطنداش سوغوشلارى تاريخينى ايضاح ايتە تورغان تورلو تاريخى آرخيف وثيقەلارينى ايچينە آلاجاق وە 1917نچى ييلدان 1920نچى ييلنك 4نچى اوقتوبرينە — «قيرغيز ساويت جمهوريتى» توزولگونچە كيچكەن دوردەن بحث ايتەجەك. اثر اوچ جلددەن عبارت بولوب برنچى جلدى «قازاغستاندا فيبرال-اوقتوبر» ديگەن موضوعنى تحليل ايتەجەك؛ ايكنچى جلدى قازاغستانك شمالى قسمنداغى اوقتوبر انقلابى وە وطنداش سوغوشلارى حادثەلەرينە، اوچنچى جلدىدە يدى سو وە سير دريا ولايتلەرندە اوقتوبر انقلابى وە وطنداش سوغوشلارى حادثەلەرينى تيكشيروگە حصر ايتيلەجەك ايمش. اثرنك مؤلفلەرى تيموفەيەف وە فەدوروف اسملى ايكى روسدر.

ساويت قرارندا وە حقيقتدە سانلار

آوول وە قيشلاقدا سياسى، حرثى ايشلەر حقندا چيقاريلغان فرقە قوميتەسى قرارندە:

«1933-34نچى ييللاردا 200 ميڭ قادار كشى سواد چيقاردى. 1935نچى ييلى سوادسزلكنى بتيرو مكتبلەرندە 257 ميڭ كشى سوادينى چيقاراجاقدادر. آوول وە قيشلاقلاردا 118 كتبخانە وە 1277 قرائتخانە بار» ديلەدر. («قازاغستانسكايا پراودا» 23. 3. 35).

«سوسيالدى قازاغستان» 17. 3. 35 تاريخلى نسخەسندا «كتبخانە، اوقو ييرلەرينڭ آتى بار اوزى يوق» باشلوغيلە بويوك بر يازى نشر ايتب بو 118 كتبخانە وە 1270 اوقو يورتلارينك حقيقتدە نيمەدەن عبارت ايكەنينى كورسەتدى.

ينە شو غازيتانك (18. 3. 35 تاريخلى ساندا) يوقاريدا آتالغان قراردا بوتونلەى سوادلى ايتيليش تيشلى ديب كورسەتيلگەن آوول وە شهرلەردەدە حال كوب يامان. مثلا آلما-آتا شهرى پلاننى 70%، قاراغاندى 65%، ريددەر — 44%، ايكبەكچى قازاق آودانى — 74%، ايلى آودانى 62%گنە ايشلەدى ديب يازادر.

صنايع مركزى ديب سانالغان ييرلەردە حتى جمهوريت مركزندە حال شوندای بولغاندان سوڭ بو قرارنڭدا 15 ييلدانبەرى بيريليب كيلە ياتقان ساويت قرارلارى كبى وقت كيچيرو، اوز اوزينى وە بالخاصە سادەدللەرنى آلداتو اويوندانغنا عبارت بولوب قالماسليغينى كيم ادعا ايتە آلير؟

سمرقند اوزبيكستان دارالفنوننده

«پراودا ووستوكا» غازيتاسينڭ 24. 5. 35 تاريخلى نسخەسندا اوقوديغمزا كورە، سمرقنددەكى اوزبيكستان دولت اونيوەرسيتەسى برنچى غروپ طلبەسينى چيقاريش آلدندادر. بو اوزبيكستان دارالفنونينى ايلك بتيريب چيقاجاقلارنك بوتونيسى 179 كشى بولوب، بولارنڭ 106سى هكيم، 27سى تاريخچى، 19ى فيزيك-رياضيات بيلەرمەنى، 15ى كيمياگر، 12سى ادبياتچيدر. طب فاكولتەسندە امتحانلارغا كير-يشيلگەن. دولت امتحاندا برنچى «ايگ ياخشى» نوطينى آلغان كشى ايشان اوغلى اسملى بر توركستانلى بولغان.

غالبا بو اوزبيكستان دارالفنونينى بيتريب چيقوچيلارنڭدا ملى قورولوشى اورتا آسيا دارالفنونى طلبەسينڭكندەن ياخشيراق بولماغان. ييرلى خلق بالالارندان آيتارلق درجەدە سان بولسايدى، بوتون ايشى پروپاغانددادان عبارت بولغان ساويت غازيتاسى بو قادار جيم-جيت بولوب كيچمەس ايدى. ديمەك «اوزبيكستان دارالفنونى»نى برنچى بتيريب چيقوچيلارنڭدا كوپچيلگى موسقوانڭ اوروس بالالاريدر.

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Dr. Tahir Schakir, Berlin-Sieglitz
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4
مسئول مديرى: دوقتور طاهر شاكر.

Yach Turkestan

Juillet 1935 (Le jeune Turkestan) No. 68

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokaï-Oghly**

یولیمزغا توغرو کیلگەن بوتون یازولار اوچون مجموعەمزنگ بیتلەری آچیقدر. باسیلماغان یازولار قایتاریلماس.

آبونە شرطلەری:

ییللغی 100 فرانسز فرانقی، آلتی آیلغی 60 فرانق، اوچ آیلغی 30 فرانق.

تورکستاندا مەرمەر تاشی — موسقوا «پراوداسی»غا تاشکنددەن 1935. 7. 6دە بیریلگەن بر خبردە، نور آتا تاغلارندا مەرمەر تاشی کانی تاپیلغانلیغی بیلدیریلیب، بو مەرمەرنگ لەنینغراد تاغ اینستیتوتی طرفندان تیکشیریلیب، دنیا یوزندەکی مەرمەر جنسینگ أڭ یاخشی وە کوچلوسی بولوب آڭلاشیلغانلغی یازیلادر. ایمدیلك نور آتا تاغلارنداغی کاندان هەر آی 26 واغون مەرمەر تاشی آلینب، بوتونیسی موسقواغا یوللانماقدا ایمش. غازیتانگ یازدیغینا کورە، نور آتا مەرمەرینگ بر واغونینی تورکیە ساتیب آلغاندر. آمریقالیلاردا بو مەرمەر بیلەن قیزیقیب، سوراشترماقدا ایمشلەر. («پراودا» 35. 7. 7).

بیر تیبرەنیشی — «پراودا» غازیتاسی 35. 7. 7 ساندا تورکستاننگ آلما-آتا وە دوشنبە شهرلەرندە 35. 7. 6دە آنچاغنا کوچلو بیر تیبرەنیشی بولغانینی یازماقدادر.

مجموعەمزغا تییشلی هەر تورلو یوللانغالار اوچون آدرەس:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France